

**LUIS BARAIAZARRA TXERTUDI
IDAZLE JAKITUNA,
EKINTZAILE AURRELARIA 45 URTEZ.**

1.- LABURPENA, ABSTRACTA

Luis Baraiazarra karmeldarra intelektual euskaltzalea da, jakintza eta ekintza era militantean josten jakin izan dauena. Eleiz ikasketetako, magisteritzako eta euskal filologiako tituluduna izatean, batetik, pentsaera unibertsaleko ekarpena egin dau euskal letretan eta, bestetik, euskal kulturako ondarea landu dau, batez be hizkuntzalaritzan. Bestalde, herrigintzan jardunik, frankismoko azken hamarkadan Markina-Xemeineko berbizkunde kultureko gidari eta erreferente nagusietarikoa da, bai ikastolaren sorreran, baita alfabetatzean, nahiz herri mogimenduetan zein karmeldarren ordenan barruan.

Liburugintzan dana ezin aitatu dogunez, **honeexek zerrendatuko dodaz: Adorez** hiztegietaiko ikerlan neurtezina -taldean-, **Jon Lopategi, bertsozko mezularia** biografia, Teresa Liesieux-ekoaren **Idazlan guztiak** -lankidetzan-, **Vatikano II. Kontzilio Ekumenikoa**-ren itzulpen itzelezkoa eta Frai Bartolome Santa Teresaren **Idazlan Guztiak**-en edizino kritikoa, eta zelan ez, **Nire umetako Meñaka** autobiografikoa eta **Nire sasoi**ko **Markina-Xemein** autobiografiko-entziklopedikoa.

Euskaltzaindian Hiztegi Batuko lantaldekoa da eta gramatika batzordeko kide ohia.

Baraiazarra, baina, beste guztiaren ganetik, idazleen itsasoko marinela da, euskalduntasunaren haizeak eta kristautasunaren iparrak nabigarazten dauena. Estilo zainduko eskritorea, erpak gordez xeratsu agertu daitekeena nahiz luma zorrotzez eztena sartzen lebilkeena; bizkaieran uger dakiana eta euskara batuan igeri egiten dauena. Horregatik eta linguistikako ezagutzakaitik dihardu eten barik, **Kili-kilin**, eleizako testuetan, hiztegigintzan, bertsolaritzako munduetan aholkuak, zuzenketak eta orrazketak gauzatzen.

2.- TXOSTENERAKO METODOLOGIA

Ez da zeregin xamurra tarte estuan inoren biografia era doitu eta goituan taiutzea. Halan be, guk ahalegin guztia egingo dogu Luis Baraiazarra adiskidearen goi-beheak tentuz eta ganoraz argitzeko. Izan be, Luis meñakarra ezagutu gura badogu, jakin baharko dogu bai eleiz ikasketak, euskal filologia eta magisteritza dituala eginak, baita, Aita Rafaeli likoregintzan lagundua dala be. Hainbat monasteriotan gizaldiz gizaldi gorde izan dan tradizioari eutsiz, baita –hau bere bai gero!- “**Begira, karmeldar bi izan ginan lehenengoetarikoak ikurrina haizetara ataratzen Bergarako plazan**”.

Jbn Lopategi bera ardatz moduan harturik, haren inguruko pertsonak, bertsolaritza, txapelketak, gizartea albait zehatzen agertzea zan helburua, idatzi dau Luisek Jbn Lopategi, bertsozko mezularia, liburuan. Neuk be halantxe jokatuco dot, Luis Baraiazarra ardatz harturik, haren lanak, ekintzak, harremanak Luis bera gunean dala ondurik.

3.- NOR DA LUIS BARAIAZARRA TXERTUDI?

Luis Baraiazarra Txertudi 1940.urtean jaioa da, Pelé futbolaria –askorentzat XX. gizaldiko kirolaririk onena- jaiotako urte berean. Horregaitik edo da hain kirolari ona berau be: **Ikasle nintzala ondo moldatzen nintzan kirol guztietan: pilotan, futboleant, igerian...** Horreek ziran gure kirolak. Ona nintzan, baina ez onena; beti agertzen zan gehiago zanen bat.

Hamar neba-arreba gara -dino Luisek; ni bederatzigarrena. Kristau girorako zenbaki aproposa, eleizako aginduak zenbat, neba-arrebak hainbat, hatan be hamar.

Luisez ganera, Baraiazarratarren familian beste olerkigile bi be badira: Pilare Baraiazarra eta Josune Baraiazarra, Julen Urkizak **Aldizkari eta egunkarietako euskal bertso eta olerkien bibliografian** dakarskunez.

Gurasoen ganean esatekoa, Luisek eskaintzen deuten **Nire umetako Meñaka** liburutik hartua dakargu:

Isidro eta Benigna,
zuentzat da hau, jakina!
Bistatik joanak adina,
bihotzean zagozenez,
hemen nator esker onez.

Luisen aitak eta gureak Errekartean, Artzentalesen egin eben topo. 1936ko gerran, baserriko zabaletik ihesaren estura eta ihesaren estutik inoren eskura jausi ziranean. Patxo Goikoetxea sukaldari gertatu zan Isidro gailurrerantz etorrela:

-Sagar berdeak bere gozo sasoi honetan Isidro!

-Bai, mutil, zorigogorreko gerra hau ganean eta familia ugaria etxean.

Lapikoetara hurreraturik, ederto baten jan genduan. Halan kontatzen eban Patxok.

Horretariko gertaera asko galdu dira, zoritxarrez, ze gerratean bazan fusila, gerra ostean isila.

Pilare Baraiazarrak dinoanez, izakeran eta aurpegikeran Luis amarena da gehiago.

Gaztetan sandaliekkin ibiltzen zanean, pena ikaragarria emoten euskun eta etxean horren ganean egiten genduan berba, batez be elurte egunetan eta hotz egunetan.

Jakin baeban Pilarek zertan ibiltzen zan mutil gaztea: **Bolibar, Etxebarria eta Berriatua** bisitatzean, pilotan ekinaldi la-

tzak egin barik ez ginan etxeratzen –dino Luisek. Abitua ez genduan kentzen gauean lo egiteko izan ezik. Pelotan egiterakoan abituaren barrena gerrian bilduta, sandaliak erantzita ortozik gehienetan.

4.- IBILBIDE AKADEMIKOA ETA KULTURA GARAPENA. ALKARRIZKETA

Lehenengo ikasketak Meñakan egin zituan. Nire umetako Meñaka antologietarako liburuan emoten deusku orduko barri.

Liburu horretan dauka irakurleak Luisen umezaroa, zein amaitzen dan, berak idatzi moduan: Ni karmeldarretara joatean jausten da agertoki honetako oihala.

Aitatukeran Luisi kirolari onaren ospea daukala, erantzun deusku:

Ikasle nintzala ondo moldatzen nintzan kirol guztietan: pilotan, futbolean, igerian... Horreek ziran gure kirolak. Ona nintzan, baina ez onena; beti agertzen zan gehiago zanen bat.

Patxi karmeldar adiskideak beste hau dino: Futbolean oso ona zen. Pilotan eta Paletan ere oso ongi jokatzen zuen. Igeri ere oso ongi egiten du, gaur egun ere.

Lortu dozula uste dozu fraile bizitzan, Jainkoarengan sinesten ez dauen ateoak, behintzat, zeugan sinestea?

Era eta joera askotakoak sumatu ditut inguruan: gehienak zintzoak, leialak, erlijio gaietan agnostikoak edo sineste bakoak izan arren, sinestedunon koherentzia eta euskal kulturaren alde egin ohi doguna benetan estimatzen eta eskertzen dabenak.

Badira bestelakoak be: ateo izatea gauza handitzat dabenak, harro agertzen diranak, fededunei eta batez be katolikoei burla egiteko aukera txikienik galtzen ez dabenak. Komunikabide eta tertulia batzuk holako jendez kutsatuta dagozala esango neuke.

Badakit guk geuk ingurura zabaltzen dogun gerizaren antzekoa izango dala handik jasoko doguna. Garraztasuna zabaltzen bada, hori biderkaturik etorriko jaku bueltan eta maitasuna eta errespetua zabaltzen baditugu, beste hainbeste eta gehiago jasoko ditugu. Honen antzeko pentsamendua San Jan Gurutzekok agertzen deusku: Maitasunik ez dan tokian ipini maitasuna eta maitasuna aterako dozu...

Baserria Meñakan laga eta komentuko bizimodura aldatu arren, jagon izan dozu hartu emona etxekoakaz? Horretan komentuetako bizimodua aldatuz joan da, ez?

Bai, lehen ez zan oraingorik. Lehen nekezago urten ahal izaten genduan. Diziplina zorrotzagoa zan. Markina-Xemeingoa komunitate txikia izanik, beti izaten dogu zer edo ha egiteko eta nahi baino gitxiago joaten naz Meñakara. Sentimenduz beti ditut gogoan etxekoak eta herritarrak. Gurasoak bizi ziranean, berariazko ahalegina egiten neban hara joateko. Honezkeru 40 urtetik gora daroadaz Markina-Xemeinen eta herri biak ditut bihotzean: Meñaka eta Markina-Xemein.

Karmeldarrok Zornotzan daukazuezan egoitzetan, zeinetan sartu zinan 12 urtegaz? Nortzuk joan ziran zeuri laguntzen? Gordetzen dozu orduko maletea?

12 urte egiteko nengoan Zornotzako ikastetxean sartu nintzeanean. Zornotzako plaza gainean, Kalbario deritzon lekuan, dagoan ikastetxean sartu nintzan. Larrea gure sasoiari nobizio-etxea zan. Dana dala, gure aurretikoak, Santi Onaindia, Lino Akesolo eta abar, Larreako ikastetxe zaharrean hasten ziran. Larreatarren jauregia zan hori, gerra aurretik bota ebena. Hareek maite eban Larreako ikastetxe zaharra, kultura jarduera askoren lekua izanikoa. Aita Lon Arteaga Mañariako semeak sentimendu handia agertzen eban Larreako ikastetxe zaharrenean gainean berba egitean eta behin baino sarriago seinalatu eustan haren hondakinez eta harriez eginiko etxea Zornotzan zein zan...

Umetan, etxetik urteteen, ama eta Jbsu nire anaia izan nintuan lagun, Nire Umetako Meñaka liburuaren amaieran kontatzen dodanez. Gero, Meñakako kaminora heldu ginanean, taxia geunkan aginduta eta Jbsu etxera bihurtu zan. Ni amagaz joan nintzan automobileran, Santi Legarreta eta Magdalen honen amagaz eta Jose Luis Ureta eta Josepaz batera.

Lehenengo maleta ha, tamalez, galdu zan zurkuluren batek iruntsita. Barriagoren batek hartuko eban haren oinordetza eta honena besteren batek...

Zenbat urte emon zenduzan Zornotzan eta zenbat Nafarroako Alesbesen? Zer dozu gogoan orduan ikasitakorik?

Gure sasoiari urte bi egiten ziran Zornotzan eta beste hainbeste Alesbesen. Latin eta giza zientziak (humanidades) ziran ikastetxe bi horreetan ikasi beharrekoak, baina herri txikietako umeen prestaera eskasagaitik eta erdera be ez genkialako, batzuk urtebete gehiago egin behar Zornotzan eta ni horreen artekoa nintzan. Gero, Alesbesen bosgarren maila ipini eban. Beraz, hiru urte Alesbesen.

Alesbes eta inguru lehor hareek lehenengoz ikustea itzelezko kolpea izan zan hemengo umeontzat. Trenez Iruñetik aurrerantz ginoiazala, lurra baino ez zan ikusten; ez etxerik, ez berderik. Noizean behin herri koskorren bat, lurra ia bereganaturik, lur kolorekoa dana... Alesbesko getokira heldu baino lehentxuago

bihurgune bat zan eta gure lagun batek esan eban: “Laster etorriko gara barrero bertotik etxerako bidean“. Han ez zala ekanduko uste eban; halako tristurak hartu eban...! Gero, gu apurka-apurka bertakotu eta Alesbesko alde onak probatzen hasi ginan: hango gauaro ederrak izarratuaz, igerilekuan eginiko igeriketak, hango passoak Aragoi ibai ondora, futbol partidak “La Guindera” futbol-zelaian edota egun osoko passoa Peñalen-i buelta emonez... Dandala, gure lagunak ez zituan agortu Alesbesko urteak eta etxera joan zan; bihurgune haretatik barrero!

Gero, Alesbesetik Zornotzako Larreara etorri zinan nobiziatuta. Zer zan nobiziatua?

Gu ikasketa, olgeta eta errezu artean ia konturatu barik aurrrera ginoiazan. Nobizio-urtea egitera Larreara etorri ginan. Aldaketa handia. Erlijioso-bizitzaren, ordukoaren, aurpegia eta barrua erakutsi euskuezan Larrean, prest egon ezker profesegiteko edota bestela karmeldar bizitza bertan behera izteko. Gogorra zan biziera ha. Gauerdian jagiten ginan matutiak koruan errezatzeko, domeka eta jaietan izan ezik... Aszetikako praktikak, zilizioa, penitentziak, antzinatik indarrean egozan ohitura ugari; domeka eta jaiegunetan izan ezik ez genduan berba egiteko baimenik; zer edo zer agertu behar zanean, mimikaz egin behar. Costumbres Santas izeneko liburua oso erabilia zan gure artean. Ordenako Erregela, Konstituzioak, Santa Teresa eta San Joan Gurutzekoaren bizitza eta doktrina azaltzen euskuezan, gregorianoa eta orduen liturgiako prestaketak egin eta liburu espiritualak irakurtzen genduzan. Mundutxu horretan bizi ginan nobizioen maisua gidari genduala. Domeketan aldatzen zan apur bat barruko giro hori: Mezetan euskerazko sermoiak entzuteko aukera izaten zan. Meza bat edo bi kantatuak izaten ziran; Perosiren mezak ia beti. Zornotzako kantoreak etortzen ziran. Batzuk bakarlari onak, ahots onekoak eta pozik egoten ginan hareei entzuten. Nobedadetxua guretzat. Eguen arratsaldetako paseoak bai gustura hartzen zirala! Garaitondotik San Isidrorra, Lemoatx-era, Bizkargira. Orduerdi edo isilik egoten ginan mendian otoitz egiten.

Ni Bizkargitik Sollubepera begira egoten nintzan, Meñaka neu-re txoko maitea begiz bilatu nahirik... Gazteak ginan eta aire erromantiko erlijiosoak hartuak gengozan.

Profesa Larrean egin ostean, Markina-Xemeinen zertan jardun zenduan?

Nire Sasoiko Markina-Xemein liburuan agertzen dot hemengo eta ez naz xehetasunetan sartuko. Hauxe esango neuke bakarrik: Profesadunen urtea gozoago egin jakula, Larreako proba gogorrak igaro ostean. Leunagoa zan hemengo bizimodu eta hartu-emonak be gizatiarragoak. Eguenetako euskerazko eskolak eta arratsaldeetako paseok oso gogoko nituan.

Gasteizen burutu zenduzan filosofiako hiru urteak, Lauaxeta -eta atxilo euki zituezan komentuan. Bazeunkan, orduan, Lauaxetarik izan zanik?

Izena, beharbada, entzuna izango neban Markina-Xemeingo euskerazko eskoletan, baina ez nago ziur. Mogel, Kirikiño, Txomin Agirre eta orduan bizi ziran beste batzuen izenak airtzen euskuezan. Orixe asko goratzen eben.

Gu Gasteizen gengozala, Aita Sabino (Eduardo Olalde) Nafarroako Leringo semea han bizi zan. Lauaxetaren aitor-entzulea zan karmeldar hau. Badakigu Lauaxeta oso erlijiosoa zala; karmeldar honek ia santutzat ei eukan. Ikasleen aurrean ez zan erabiltzen holako auturik. Nik geroago jakin neban gudarrien kartzela izan zala. Ziur nago, gainera, filosofiako lehenengo urtean hareen kartzela izaniko aldean bizi ginala gu. Ikastetxeko alderik zaharrena eta txarrena zan; oso hotza be bai; “Sberia” esaten jakon, oso hotza zalako. Han kartzela izaniko lorratzak sumatzen ziran: lurrean tinta eta bestelako mantxak... Gaur dakidan beste jakin izan baneu...!

Teologiako lau urteak Begoñako Karmelon egin zenduzan. Zenbat kurtsokide zinien? Euskaldunak danok?

Hamaika. Filosofia hasterakoan hamasei ginan, baina hiru arabar bidean geratu ziran eta beste bi Erromara joan Teresia-

num-en teologia egitera. Begoñan guztiak ginan euskaldunak; batzuk erdi euskaldunak. Kontua da profesia nagusiko zeremonian hitzaldia egiteko Aita Jose Luis Beobideri deitu geuntsala, euskera hutsean egiteko esanez. Bera harriturik geratu zan. Egia esan, gure arteko nafar batzuk ez ziran gai euskeraz berba egiteko, baina bai ulertzeko eta hareen gurasoak euskaldunak ziran.

Apaiztu zinan eguneko zer giro dozu gogoan, nortzuk, zer sentipen?

Paulo Gurrpide gotzainak sagaratu ginduzan. Ez zan abade eta erlijioso euskaldunen gogokoa, bestera baino; halan be, hainbat abaderi entzun izan deutset ordenazioetan aldatu egiten zala eta alai-alai eta egoki egiten zituala zeremoniak. Halan begitandu jatan niri. Oraindino latinez ziran zeremoniak. Une bi ditut batez be gomutan, berariazko zauskada eragin eustenak: bata, San Joanen ebanjelioko testu hau irakurtzean: Jam non dicam vos servos. Vos autem dixi amicos (Honezkeru, ez deusuet zuei morroi esango; zuei adiskide esango deusuet); eta bestea, guztia amaituta Karmeloko elizan zehar prozesioa egin genduanean Magnificat gregorianoz tonu solemnean kantatzen genduan bitartean. Hau benetan hunkigarria izan zan niretzat eta josita geratu jatan. Gero, familiagaz eta Jose Luis Ureta eta honen familiagaz batera Gorbea jate-txean izan genduan jaia be gozoa izan zan, baina beste ha espirituala eta sakonagoa.

1966an apaiztu eta hiruren bat hilabete emon zenduzan Larra. Zertan zeniharduan?

Aurrez Begoñatik joan ohi nintzan Larreara; trenez joan eta trenez etorri. Liturgian eta hitzalditxuak egiten gu trebatzea zan gure nagusien gogoia eta, bide batez, beste komunitate batzuei domeka eta jaiegunetako elizkizunetan laguntzea. Ni euskalduna eta euskaltzalea nintzanez, Larreara bidaltzen ninduen. Pozik betetzen neban zeregin hori.

Udan, Begoñan teologiako ikasle barrientzat lekua egin behar zala eta, behin-behingoan Larreara bidali ninduen. Han, herri

txikietara joaten nintzan; sermoiak idatzi, buruan behin eta barriro ondo pasatu eta pulpitutik sermoia egin. Sasoi haretan hainbat bider izan nintzan herrietako jaietan sermolari. Handik laster, balio handikoak izan ezik, kendu zituen pulpituak eta holan amatatuz joan zan elizetako oratoria. Papera aurrean dala hitzaldiak egiteko joera etorri zanean, asko arindu zan gure lana. Ez egoan sermoi erdian galtzeko arriskurik, ezta arduraz buruan behin eta barriro pasatzen jardun beharrik be. Nik uste dot hitzaldiak idatzi behar horrek emon deustala, neurri baten, idazteko erraztasuna. Sasoi horretan, zapatu iluntzeetan, Urkiolara joaten hasi nintzan. Ordubete edo ordu eta erdi jendea konfesatzen jarduten neban eta domeka goiz osoan beste horrenbeste. Nik uste dot hara asko joango zirala udan eguna mendi aldean igarotzera eta kontzientzia garbitzera...

1966ko abuztutik gora Markina-Xemeinen zara. Handik aurrera "Aitte Luis" izango zara herritarrentzat. Zer eukan orduko komentuak gaur ez daukanik, eraikuntzan, jendetzan?

Eraikina bera orain eraberritua eta txukundua dago. Lehengo orturik ez dogu. Etxeak egin ziran, etxe bloke handi bi, bakoitza 12 etxebizitzakoa. Bloke bien erdian plaza zabala dauka: Frai Bartolome Plaza eta azpian garajeak. Alboan zelai ondo zaindua, inguruan zuhaitzak dituala. Horko diruaz eraberritu ahal izan zan eraikina, hiru mende (1691) konponketa sakonik egin barik izan ondoren. Eraikinak, bestela, lehengo egitura bera dauka. Eliza be errestauratua dago. Balio handikoa da, Euskal Herriko karmeldarren elizetatik onena; batez be erretaula barrokoak dira ederrenak.

Komentuan gaur egun gitxi-gitxi gara; lau baino ez. Ni hona etorri nintzanean, komentu hau profesadunen ikastetxea zan. Orduan 11 edo 12 izango ginan mezako eta ez-mezako eta beste 12 bat ikasle profesadun. Guztiz 23 edo 24. Komunitate honetan pertsona gogoangarriak ezagutu ditut. Nire Sasoi Markina-Xemein liburuan idatzi ditut hareetariko batzuen biografia laburrak: A. Jose Domingo, A. Rafael, A. Hipoli-

to, A. Juantxu, A. Jénaro (Makarda) eta honen aita Jakim Makarda... gogo-gogoan geratu jatazan.

1967an Madrilén igaro zenduan sei hilabeteko tartea. Zertan zenbiltzan espainolen hiriburuan? Ikusi ahal izan zenduan Franko jeneral asesinoa?

Saso haretan, eliz ikasketen osagarri edo, pastoraltza nahiz espiritualidade ikastaroa egitera behartuak gengoan. Espiritualidadeko ikastaroa Erroman egiten zan eta pastoraltzakoa Madrilén eta lehenago Iruñean. Guk Madrilén, Jesulagunen Ikastetxean, egin genduan. Etxe edo leku horrek, handik urte batzuetara, oihartzun handia izan eban komunikabideetan, Carrero Blancoren aurkako atentatua hortxe Claudio Coello eta Maldonado bitartean izan zalako...

Sei hilabete laster igaro ziran. Nahiko lasaia eta konpromiso handi bakoa izan zan aldi ha. Madrilgo uri handian murgildurik, hango ispiluan, mundua apur bat gehiago ezagutzeko abagunea izan neban.

El Escorial, Valle de los Caídos eta Palacio de Oriente bisitatu genduzan, baina ez Pardon bizi zana...

Maisua zara Luis eta titulua Valladoliden lortu zenduan. Zertatik edo norengandik etorri jatzun diploma hori eskuratzeko gogoia edo premina?

Vatikanoko II. Kontzilio Ekumenikoa amaitu barri zan eta aldaketa handia sumatzen zan, bai erlijio giroan eta bai gizarte giroan. Nik horren aurrean neure burua jantzi barik ikusten neban, ia amildegi baten aurrean legez. Don Julian Olazabalaga Lanbide Ikastegiko (Eskola Laboraleko) zuzendaria zan eta Markina-Xemein eta inguruan bizi ginan abade eta erlijioso gazteak eskolak emotera gonbidatzen ginduzan, erlijio eta euskerazko eskolak emotera. Horretan, Julianek edo giroak berak eraginda, ikastolan be irakasle tituludunen beharra egoan eta, hasi ginan maisutza-ikasketak egin nahian. Zorionez, Sallertarrak, eta honeen artean batez be Xabier Markiegi bilbotarra, konturatu ziran ikastolatan zan premina gorriaz eta asko erraztu euskuen bidea. Hau da, lehendik formazio ona genduanoi titulu hori ia esku-eskura jarri euskuen...

Deustuko unibertsitatean euskal filologiako tituluagaz jabetu ziranean, euskal munduko nortzuk ebiltzan zure inguruan, han 1982an?

Euskal Filologia sortu barri zala, Gotzon Garaterengana jo neban. Nire egoera ez zan ona une haretan Euskal Filologiako ikasketak egin ahal izateko. Izan be, ni Bera Kruz ikastolako irakaslea nintzan orduan, egun osoz irakaskuntzari emona ne goan; egunero sei ordu. Lan hori alde batera izterik ez neban pentsatzen, komunidadea pobrea izanik, diru-iturri haren beharra eban eta nik neuk be ez neban nahi. Arazo hori agertu neutsan Gotzon Garateri. Harek bietan aurrera egiteko gogoia berotu eustan eta baiezkoan geratu nintzan, baina ordurako matrikulak eginda egozan eta hurrengo urterako itzi genduan. Karrera horretako lehenengo promoziokoak Rosa Miren Pagola, Aitor Etxebarria Ikeñtiarra, Jbn Aurre eta abar ziran eta gu bi-

garren promoziokoak. Taldean era askotakoak ginan, bai adinez eta bai izaeraz edo joeraz. Andoni Otazua arratzuarra zan zaharrena, Indautxuko Jesulagunen ikastetxean greko eta latinezko irakaslea; Gentza Belaustegigoitia Laudioko injinerua; Paskual Barturen Bakioko semea eta musikari pasiotarra; Pilare nire arreba eta ni ginan zaharrenak; Manu Etxebarria (Zeberio) gazteagoa, seminariotik urten barria; gainerakoak gazte-gazteak ziran, COU amaitu ondoren Deustura etorriak.

Gure taldeko batzuk euskal letretan izen handia lortu eben: Janes Urkijo, Jokin de Pedro, Joseba Butron, Joseba Sarrionaindia, Manu Etxebarria bera, Xabier Monasterio, Felix Arkarazo aktorea... Joseba Sarrionaindia automobilean sarri ekartzen genduan Durangora; beste batzuetan Galdakaon jaisten zan. Kepa Urrutikoetxea be gure taldekoa zan. Bertsozalea zan hau.

Irakasleen artean euskal mundukoak honeek ziran: Gotzon Garate, Patxi Altuna, Alfonso Irigoien, Mikel Zarate. Euskal testuak zan honen irakasgaia eta hil zanean zelan edo halan bete zan haren hutsunea: Jose Agustin Arrieta etortzen zan Donostiatik. Txillardegia be izan genduan urte baten; Fonetika eta Fonologia eta Dialektologia emoten euskuzan. Euskal mundukoak horreek ziran.

Maria Angeles Larreak Euskal Herriaren Historia emoten euskun, baina sarri bidaltzen zituan bere ordezkokoak: Joseba Agirreazkuenaga, Rafa Mieza... Maria Angeles Larreak izen handiko historialariak be gonbidatzen zituan noizean behin hitzaldiak emotera, esaterako, Andres Eliseo Mañaricua, Julio Caro Baroja... Iñigo Agirre elorriarra be izan genduan Geografiako irakase.

Orduko jazoerarik sonatuena, ziur asko, Tejeroren Golpea izango zan. Gu laugarren urtean edo ginan; eskola batetik bestera hamar minutuko atsedena. Atsedena baten etorri jakuzan abisua emotera, eskolak bertan behera izten zirala, Madrilen militarrek parlamentua hartu ebela eta. Kanpora urten

eta automobiletako irratiak piztu eta albisteak entzuten egon ginan apur baten, baina laster alde egin genduan. Markina-Xemeinera heldu nintzaneko gauzak kontrolpean ei egozan.

Euskal Filologia egitea gogorra izan zan niretzat. Eskerrak gazte eta adoretu nengoan! Bera Kruzen sei ordu umeekin egin ondoren, arratsaldeko sei eta erdietarako Deustun izaten nintzan; han hiru eskola edo lau, hiru ordutik gora, bidean joan-etorrian beste ordu pare bat, Trabakuako luperi artean, neguan ia Markinatik urten orduko ilundurik egoten zan. Holan, bost urtean; jakina! nik maisutza plan zaharrekoa egin neban eta, “curso puente” dalakoaz be ezin baliatu izan nintzan...

Hogeitau urtean izan zara OHOk irakasle, gelan jaunartzeko adineko umeak eukirik, sarri ernegazongo eutsuen ba? Kome-dia handi barik konpondu zinan eurakaz? Orain handi diranean eurak edo etxeakoak kontaktzen deustue pasadizoren bat irakasle zereginen ingurukoa?

Hasieran 2. mailako txikiekin, baina gero 3.ekoekin egon nintzan luzaro. Azkenez, Erdiko Ziklo osoa (3., 4. eta 5.a) amaitu arte ume talde bera izaten neban.

Urte haretako gomuta gehienak onak dira; baina arazoak be sortzen ziran. Ume batzuk ez eben aurrera egiten eta kalifikazio edo informe txarrak gurasoei bidaltzean, uste dot nik neuk sufritzen nebala hareek baino gehiago. Nigana etortzen ziran amak nik danerako erremedioa izango nebalakoan. Baina ezin igarri umeen barruan zer pasatzen zan. Hareetarikoz batzuk, berez, buru argikoak ziran, testak kontuan hartu ezker, baina... Ondo ebilzan umeak poz-pezik ikusten nituan eta hareen gurasoak be pezik eta esker onez agertzen jatazan. Hori zan irakaskuntzako gauzarik atseginenena niretzat.

Diziplina arazoak sortzen ziran batzuetan. Ia guztiak ume onak izan arren, ez zan harritzekoa izaten baten bat nabarmen agertu eta bazterrak nahasten hastea... Halakoetan irakasleak nortasuna eta patxada izan behar eta ez zan beti erraz izaten. Horrek guztiorrek halako mingostasun-sentimen-

dua izten dau barruan. Gainera, holakoak etortzen jatzuz go-
gora, urteetan egin dituzun gauza on guztien gainetik...

Nor edo nortzuk hurreratu jatzuzan 1988an Adorez hizte-
giak egitera profesionalki dedikatu zeintezan?

Patxi Uribarren izan zan lehenengoz nigana hurreratu za-
na. Biok euskaltzaleak izanik, oportetan elkarrekin ibiltzen gi-
nan. Halako baten esan eustala uste dot. Aurrez, “Bostak
bat”eko lau kidek (Txomin Solabarrieta, Patxi Uribarren, Juan
Luis Goikoetxea eta Gotzon Aurrekoetxea) Sinonimoen hiztegia
argitaratu eben. Gero, lan handiagoa –definiziozko hiztegia–
egiteko proiektuari heldu nahi eta, taldea handitzea komeni
zala uste eben. Orduan, Ricardo Badiola eta nigana jo eben
eta holan hasi zan guretzat abentura kultural barri hori.

Euskararako Hiztegia izan zan “Bostak bat” taldeko seiok
partaide ginala eginiko lehenengo liburua. Baina ni ez nen-
goan oraindino profesionalki hiztegi-gintzari emona. Bera
Kruzko irakasle izaten jarraitzen neban. Sinonimoen hiztegia
antonimoduna egiteko liberatu nintzan, 1988ko azaroaren
11n Bera Kruzen urtebeteko eszedentzia lortuz. Hurrengo ur-
tean beste urtebeterako luzapena lorturik, gehiago ez nintzan
itzuli profesionalki irakaskuntzara, baina taldetxu bati bertso-
laritza emoten jarraitu neban Ikastolaren nahiari erantzunez.

Zein ekarpen da zeure-zeurea Adorez bildumako hiztegi-
gintzan?

Uste dot ez nazala egokiena itaun horri erantzuteko. Hori
taldekideak esan beharko leukie. Nemo iudex in propria causa...
esan ohi eben latindarrak. Dana dala, nik maitasunez eta
ahaleginez jardun dot beti hiztegi-gintzan: definizioak argi eta
zehatz moldatzen ahalegintzen nintzan, baita kulturaren
ataltxuak, erara etorri ezker, sartzan be. Azkeneko liburuetan
ez, baina aurreko batzuetan sarreraren eta epilogoaren egilea
izan nintzan. Zuzenketak eta azken irakurketa egitea egokitu
jat sarri... Dana dala, elkarlanean eginiko lanaren tolesture-
tan ezkututzen da bakoitzarena eta ez da erraz izaten norbe-

rarena zein dan ondo bereiztea; gainera, inorena geureganatzeko arriskua be bada hor.

1991n hiztegi batuko batzordera deitu zinduezan. Harrezkeror, bizkaieraren homologatzerako eta euskera batuaren modernizatze lanetarako behar handia burutu dozu, baina konkretuki zer ekarpen eginik?

Aurreko erantzunak, gitxi gorabehera, honako be balio dau. Lan-talde hau nahiko orekatsua dala esango neuke: euskalkien lekukotasun ziur samarra emon leikienak, zientzia eta teknikako terminologia, literaturakoa ondo menderatzen dabena, UZEIn urte askotako esperientzia dabena, metodologia zehatz aplikatzen dakienak...

Ni aurreko faseetan ibili izan naz erosoan, hau da, hiztegi orokorreko lexikoa aztertu izan danean. Bizkaieraren lekukotasuna zehatz emoten ahalegindu izan naz, baina zama edo erantzukizun handiegia sumatzen neban neure gain; bizkaieraren beste lekuko baten babesa asko estimatuko neban...

1996an gramatika batzordera be sartzen zara, batetik, euskalgintzan hainbeste zereginetan jardunik, bestetik, unibertsitateak Euskal Herrira ekarri dauen espezializazioaren giroan, zein arlotan egin izan dozu ekarpenik aberatsena, eta zeinetan ez zara sartu?

Gramatika-batzordean emoniko urteak ez dira asko izan. Batzorde horretan be bizkaieraren lekukotasuna emotea izango zan nire ekarpenik onena. Arau-proposamenak eta txostenak be landu nituan, baina txostenak egiteko goi-mailetan irakasle izatea behar-beharrezkoa ez bada be, guztiz komenigarria bai. Horregaitik, sekula be ez neban gustura jarduten batzar hareetan. Isil antzean egoten nintzan gehienetan eta sarri esaten neban neure kautan: "Zer egiten joat nik hemen...?". Bertako giroa be ez neban gogoko. Halako baten urten neban eta ez dot damurik.

Bizkaiko Bertsozale Elkarteko idazkari izan zara urte askotan. Epaila zereginetan be hainbat mailatan jardun izan dozu:

Eskolartekoan, Araba-Bizkaikoan, Bizkaikoan eta Euskal Herriko txapelketa nagusian bi bider, euskalgintzan ahozko berbertari jagokonean, ondoen jorratu dogun arloa da bertsolaritza?

Ikasle nintzala, Euskal Herriko txapelketako saio bat jarraitu ahal izan neban irratiz; Ustapidek, Lazkao-Txikigaz burruka estuan, bigarren txapela lortu ebanekoa; Gasteizen nengoan, Filosofian. Arte horrek liluratu egin ninduan eta Begoñan nengoala, neure idatzizko saiotxuak egiten hasi nintzan. Hor hasi nintzan benetan bertsolaritza zaletzen. Markina-Xemeinen egun berezietarako bertso jarriak prestatzen nituan: umeen lehenengo jaunartzeetarako, Gabonetako jaialdietan umeak kantatzeko... Gero, ondo moldatzen nintzala eta, eskatu egiten eustezan holako edo halako ospakizunera-ko eta nik ezetz esaten ez nekian eta beti baietz!

Bertsolaritzan, Luis, harrobiko lana be egin dozu neska-mutilak bertsoagaz zaletu daitezana. Zein emaitza lortu dozu adibideetan adierazteko moduan?

Bai, harrobiko lana egin dot. Zaletasun hori barruan sartuta neukanez, neure taldeko umeentzat bertso jarriak idatziz gainera, hareei bertsoen teknika irakasten hasi nintzan. Hau Jbn Lopategi liberatu moduan eskolarik eskola hasi aurretik izan zan. Laster hastekoa zan. Gogoan dot euskeraren eguna ospatu zala Markina-Xemeinen eta egun haretan, plazan, lehenegoz atera nituan umeak oholtza gainera. Egituraz bertsolari helduen moduko jaialdia geunkan prestatua: hasierako agurra, ofizioka, lau oinak emonda, puntua emonda,, ordu erdi inguruko saioa buruz ondo ikasita. Abel Muniategi eta Jbn Lopategi han ziran entzuleen artean. Jakina, hau laster hasiko zan eskoletan bertsolaritzara irakasten eta umeak eginiko holako jaialdietara etortzen zan giro horretan sartuz joateko. Halako txalo-zaparradarik...!

Jbn hasi zanean, irakaste eta andereño bertsozaleak hartu zituan lagun eta horreen artean ni. Epaille moduan be orduan hasi ginan, lehenengo eskolarteko txapelketan, Lea-Artibaiko txapelketa xelebre baten hurrengo, Bizkaia-Arabako txapelketa, Bizkaikoan eta azkenik Euskal Herrikoan. Mailaz maila gailurreraino igon genduan...

Umeekin bertso-kantari eskolarik eskola eginiko ibilaldiak ditut gogoan. Poz-pozik ibiltzen ginan. Prestatzea kostatzen jakun, guztia buruz ikasita erooten eben eta. Autobusean joan eta Ondarroan ikastola bitan kantatu genduan eta Lekeition beste bitan; Lekeition Gernikara eta han hiru lekutan jardun genduan: Seber Altube eta San Fidel ikastoletan eta arratsaldean, bazkal ondoren, Mesedetako Ikastetxean. Bazkaria Gernikako jatetxe baten. Nik uste dot urteko egunik gozoenarikoa izango zala umeentzat. Saioak ez eutsen ardurarik sortzen, buruz ondo ikasita euken-eta, guk abade egin barri sermoiak ikasten genduzan moduan... Beste urte baten Gipuzkoa aldera joan ginan: Elgoibarko eta Eibarko ikastoletara eta, azkenik, Durangoko Kurutzia gara. Horreek izango ziran guretxikien balentriarik handienak.

Talde horretakoak nigaz eta Jbn Lopategigaz ibili ziran, baina inork ez eban bide horretan aurrera egin. Aurreko urteetan

izan nituan taldeetatik Iratxe Ibarrek egin dau aurrera, oso go-ra gainera. Gorka Ostolaza be ibili zan nigaz apur baten, baina ez zan eskolako nire taldekoa. Ni hasi aurretik, “Buztarri” gaz ibilirikoak bertsotan ibili ziran urte batzuetan: Aitor Elexpuru, Juanjo Elordi (orain euskal zinemagintzan diharduana) eta Iñigo Ibarra (oraingo “Ander Lipus” aktorea, Iratxe Ibarren lehengusua)... Markina-Xemeinen tentaldi gogorra izaten eben mutikoak sasoi haretan, zesta puntak indar handia eukalako...

Bertsoari artearen ikuspegitik begiraturik, zuk, jakitun moduan, zertan dirala desbardin esango zeunke hirurogeietan diran bertsolariak eta hogeita hamar berrogeietan diranak.

Aldaketa handia sumatzen da. Bertso-eskolak eta bertsolaritzako material pedagogikoak (Hiztegi errimatua...) eragin handia izan dabe. Bertso-gintzarako trebetasun ikaragarria sumatzen da goi-goian dabiltzan bertsolari gazteen artean; alde horretatik ia ezinik ez dabela begitantzen jat. Baina, jakina, trebatze eta aurrera egitean, honetan edo horretan galdu be egiten da apur bat; ez da guztia irabaztea, esaterako, artifizioan, erraztasunean... ia muga bakoak dirudie, baina Lazkao-Txikiren jenialtasun, umore eta fintasuna, Azpillaga eta Lopategiren herriaren arazoetan sartzeko sentiberatasuna, Amurizaren maisutasuna mundu modernoan bertsolaritza sartzeko, orain erdi erretiroan dagozan askoren kantaera dotorea... Horretan apur bat galdu egin ete dan nago.

Kili-kili aldizkariko euskeraren kalidadea zeuk jagon izan dozu, orrazketa eginik edo euskera batuan jarriz. Zenbat urteko lana sartu izan dozu horretan? Emon deusuegu kili-kilitarroi behar hainbateko esker ona?

Jose Antonio Retolazak nigan konfiantza handia izan dau eta ni al bait ondoen erantzuten ahalegindu naz; benetan pozten naz horretan lagundu dodanagaitik. Kili-kilik Euskal Herri osoan eginiko lana harrigarria izan da.

Gure erakunde publikoak ez deusie eskertu behar dan bestean Kili-kiliri egin dauan lana. Are gehiago, azken aldian baztertu

egin dabe. Jakina! Kili-kili ez zan isiltzen eta behin baino sarriago salatu zituan goikoak, euskera kontuan epelak izateagaitik...

Testu zuzentzaile zeregina alde guztietatik egokitu izan jatzu, bai Karmelen, bai sariketetan, baita eleiz liburuetan nahiz hiztegi-gintzan. Euskerak zer egoera erakusten dau hainbesteko zuzen-keta lanak emoteko, hau da, zer zuzendu izan dozu, gehienbat?

Normalizazioa guztiz lortu ez daben hizkuntzen zoria dala uste dot. Euskara batuan gauzak argiago dagoz, arauak nahiko zehatzak diralako; bizkaieraz idatzi nahi dogunean, hainbat zalantza sortzen jaku. Esaterako, Hiztegi Batuak “bakotx” e. “bakoitz” dakar eta “bidaldu” e. “bidali”; beste kasu askotan bizkaieran erabiltzen dan aldaera agertu be ez da egiten Hiztegi Batuan, esaterako, “hatx”, “haretx”, “eleiza”, “antxina” eta abar; “haitz”, “haritz”, “eliza”, “antzina” eta abar bakarrik agertzen dira. Zer egin bizkaiera jantzian idatzi nahi bada? Nik Markina-Xemeingo liburuan bide-saria ordaintzea erabagi dot eta araturiko formak sartu ditut, baina zalantzaz eta kezkaz geratu naz geure aldaera jatorrak alde batera itzi ditudalako...

Bestalde, testuak orraztean, –Kili-kiliko testuetan, esaterako– ez zan bilatzen testuak zuzenak izatea bakarrik, baita hareek hobetzea be ahal dala. Asterix, Mortadelo eta Filemon... pertsonaiak, euskerara itzulita ez eze, euskaldunduta agertu nahi izaten genduzan ume euskaldunen aurrean..

Karmelen Idazle Kontseiluko zara. Dana dala, aldizkari horretan zer idatzi dozun baino zer idatzi ez dozun agertzea erosoago gerta daiteke. Karmelego alineazino finkoa nortzuk osotzen dozue aspaldiotan? Berba laburretan zer esango zeunke aldizkari horrek emoneko uztaz?

Karmel aldizkariak, izan dituan gorabeherak izanda, hau da, diktaduraren sasoiko debekuak eta etenaldiak izanda, maila duin baten irauteaz asko egin dau. Erakunde bat (Ordena erlijioso bat) atzean eta horren barruan zuk dinozun

“alineazino finkoa” izateak asko esan nahi dau aldizkariak aurrera egin dagian. “Alineazino finkoak” eta, gainera, musutruke artikuluak idazteko prest dagozan beste euskaltzale fin batzuk inguruan izateak.

Zeruko Argian, Olertin, Garaian-eta idatzi dozun arren, fraile.-izerdia **Karmel** zeuen aldizkarian isuri izan dozu. Urte askotako beharrak eskaintzen deuskun ikuspegitik adituta, zer da Karmelek Euskal Herriari oparitu deusana?

Euskal letreren munduan urte askotako presentzia izan dau Karmelek. Gerra aurrean izan eban sorrera eta oraindino hortxe dirau tinko. Gerra aurrean eta gerra ostean, Lino Akesolok esan ohi ebanez, hainbat gazteren luma zorrozteko eta “ofizio” horretan trebatzeko tresna egokia izan zan Karmel. Gaur egunean Karmeleko idazleen artean oreka polita ikusten da. Balendin Aurre-Apraiz, Santi Onaindia, Lino Akesolo, Augustin Zubikarai, Jon Beiztegi, Sabin Muniategi, Angel Bidaguren eta abarren belaunaldia joan zan. Jende helduak eta gazteak osotzen dabe oraingo idazle-taldea. Aldizkariaren lemazaina, jakina, Ondarroakoa izan behar. Bada literaturaren atalaz eta idazle gazteak biltzeaz arduratzen dan pertsona bat, hau be Ondarroakoa eta, azkenik, aldizkariaren alde estetikoaz arduratzen dana, azkoitiarra eta Donostian bizi dana. Horregaitik esan dot aldizkaria orekatsu agertzen dala.

Aldizkariak era askotako lanak eskaintzen ditu. Beraz, edozein irakurlek aurkitu leike hor beretzat interesgarria dan lanen bat, sail baten ez bada, bestean, askotariko aldizkaria dalako.

Olerkaria zara Luis, bai Hitzezko txirlorak argitaratu zendualako, baita zeure burua 80ko hamarkadan sariketetara aurkeztu ohi zendualako, eta inork ez dau plazara urtetan sagar ustelak erakusten. Zein sarik poztu zinduzan gehien?

Ni ordurako Karmelen batez be, baina baita Zeruko Argian be neure lantxuak eginda nengoan, baina ia inork ez ninduan ezagutzen idazle moduan, hur-hurrekoak izan ezik. Gaztea eta euskaltzalea izanik, neure burua apur bat agertu

gureak eragin eustan lehiaketetan parte hartzera: neu be norbait banintzala eta euskal letretan neure ekarpena egiteko gai nintzala erakutsi nahi neban. Azken baten bihotzak eta idealismoak eraginda sartu nintzan.

Sari guztiak izan ohi dira pozgarriak, baina Eusko Jaurlaritzak emoten eban “Lizardi Saria” izan zan niretzat pozgarriena. Gainera, data haretan Euskal Herriko Karmeldarrak Probintziako Kapituluari bilduta egozan eta komunikabideetatik jakin ebeanean zoriontzeko telegramea bialdu eusten. Orduan izan zan *Nire Umetako Meñaka* liburuan kontatzen dodan anekdota polita be. 316. orrialdean dator eta ez dot hemen barriro idatziko... Nik, baina, guztiz interesgarria danez, ekarri egin deusat irakurleari ze, egon be liburu eder hori agortuta dago-eta.

Abadeak soloak bedeinkatzen zituan noizbehinka eta meza-laguntzaileak (akolitoak), bitartean, limosna eskatzen ibiltzen ziran aterik ate. “Gari-bedeinkatzen” esaten zan. Halako baten nenbilala hartu ninduan A. Luziok. Lagun bi etorri jatazan barri emotera: euren izena eta nirea be emon ebela Zornotzako ikastetxera joateko... Santiago Legarreta eta Jose Luis Ureta ziran nire lagunak. Hau be bada, ba! Neu aurrez aurre eta zuzenean, beharbada, ez nintzan ausartuko eta beste batzuk erraztu eusten bidea. Haretara jarri nintzan, bada, pozik eta era berean arduraz! A. Luziok gogo-gogoan izan zituan zertzelada guztiok. “Gari-bedeinkatzean” aurkituriko bokazioa nintzan ni eta sarri-sarri gogorarazten eustan.

Aldi haretan sermoiak egiten-edo egunetan izan zan Meñakan. Egin-eginean be asteko nintzan ni neure ofizioan, meza erasoten. Goizean goiz joan nintzanean, sakristian aurkitu neban errosarioak egiten. Ohi ebanez, irribarre kirrikatsuz eta bestetan baino be txeratsuago hartu ninduan. Nik –oraintxe be neure burua ikusten nagoala dirudi– barruan neukana, arduratzen ninduan bildurra agertu neutsan: zaharragoak edo ikastetxean lehendik egozanak esanda entzun izan nebala, han liburu handiak eta asko ikasi behar zirala. Ni ez nintzala gai

izango eta ea zer egingo neban... Ez dakit zer erantzun eustan. Apurka-apurka dana egiten dala. Holako berba pozgarriak izango ziran. Asaskatu eta pozik geratu nintzan, behintzat. Hau be gogoan eukan. 1984an Eusko Jaurlaritzak antolatzen eban Lizardi Sarian, hau da, olerki sariketan irabazleizan nintzan. A. Luziok bertsotxu batzuk idatzi eustazan, zorionak emonez eta bide batez sakristiako pasadizo hori gogoraraziz.

Haren hileta-elizkizunean holan agurtu neban, neure eta lagunen izenean hari esker ona agertuz:

Jainkoak bialdua
txikixuengana,
guri entzunaraziz
haren deia zana;
errosarioa ta
estapatxu bana,
holan eroan ginduzun
Karmengo Amagana.

Bizitzako goizean
eta arratsean
debozino berezi
baten lorratzean:
Teresa Lisieux-ko
zeunkan bihotzean.
Gure partez musu bat
harekin batzean.
Hodei ilunak dira
jarri hor bitarte,
eta joana zara
gugandik aparte;
Zeruko Karmel dozu
orain senitarte.
Agur, goiko etxean
danok batu arte!

Euskal Herriaren Historia I eta II argitaraturik, zeure zeure jakintza arloko polifazetikotasuna erakutsi zenduan. Bertan, ikertze lanetan ez duzula jardun izan aitortzen dozun arren, bilketa, taxuketa eta egokitze lan itzela burutu zenduan. Orain 30 urteko liburua dan arren, ez dozu uste gaurko gazteriarentzat be apropos-aproposa dala?

Sasoi haretan irakaskuntzako era guztietako materialak falta ziran. Gure historia aztertzen eben lanak lehenago be baziran, baina irakaskuntzan testu liburu antzera erabiltzeko modukorik ez. Are gitxiago euskerazkorik. Gaztelaniaz Federiko Zabalak, Karlos Caballerok Gasteizko Jesus Obrero Ikastetxerako eginiko material inprimatu bakoa, ziklostilez eginiko liburukote handia zan eta Martin Ugaldek eginiko Síntesis de la Historia de Euskal Herria... Horreek ziran gehienbat orduan eskura geunkazan materialak. Konturatzen ginan Euskal Herriaren historia euskera errazean irakaskuntzan sartzea oso garrantzitsua zala. Gure karmeldar adiskide batek, Antonio Unzueta aramaiorak, Historiako eskolak emoten zituan sasoi haretan Zornotzako Ikastetxean BUPen. Eskolak gaztelaniaz ziran, baina historia unibertsalaren osagarri legez, Euskal Herriko historiaren eskolak be emoten zituan. Horretarako, berrogeita hamar bat folioko laburpena prestatu eban ez dakit zenbat kapitulutan sailkaturik; uste dot goian aitatu ditudan materialak erabili zituala laburpen ha moldatzeko. Nik, lehenengotan, folio hareek hartu, euskerara itzuli eta zerbait gehituta, haren antzera baina apur bat txukunago prestatu neban material txiki bat. Harrera ona izan eban eta ha izan zan liburutxu bi horreek egiteko abiapuntua. Historian aditua ez nintzan eta, ez neukan segurantzarik neure buruarengan, baina hutsune handia bete eban lan horrek ikastolan. Orain dala bi edo hiru urte Euskadi Irratirako elkarrizketa egin eustan Tere Belokik eta ikastolan nire liburuok erabili zituala esan eustan eta gomuta ona itzi eutsien, kontizu...

Bidegileak saileko liburuxketan agertzea ohore handia da euskaldunarentzat. Zuk, Luis, halako lau bidegileren biografia

idatzi dozu. Ondo baizen sakon ezagutu izan dozu euretariko bakoitza. Halanda guzti, kontu asko lagako zenduan lekurik ezagaitik liburutik kanpo. Danean dala, zer izaten da halako biografiekin lortu gura izaten dana?

Sail horretan biografia labur-laburrak izaten dira euskara batu erraz-errazean idatziak.

Gure gaztetxuak ereduak behar ditue, nor bere ogibidean euskerari eta euskal kulturari leku duina emon deutesen gizon eta emakumeak aurrean izatea. Holan konturatuko dira eurekin ez dala hasten mundua; lehenago be bazirala kultura arloan gauza interesgarriak egin eta ondorengoei bidea markatu deutesnak. Eduki sakon eta luzeak egokiak izan leitekez beste batzuentzat, baina gaztetxuentzat jaki gozoak behar dira, betekada astunik ez eragiteko...

Idatzi dozuzan liburuetariko bat da Jon Lopategi, bertsozko mezularia, 2000. urtean. Harrigarri gertatzen da, eta nor zaran adierazgarri, Jon Lopategik, txapeldun handiak zuregana jotzea liburua idatzi deiozun. Zein metodoz atondua da liburu aberats hori?

Lopategik berak ez eban nigana jo. Santi Jaka eta Joxean Agirre etorri jatazan. Baina badakit Jonnek pozik hartu ebal bere biografia nik idaztea. Egia esan, egokiena berak idaztea izango zan, baina ez dot uste horretarako giro egokia ebanik. Eskolarik eskola ebilen eta orduan bertso-saioak be ugari izaten zituan. Sosegu pixka bat nahitaezkoa da holako liburu bat idazteko. Bestela, Jonnek idazteko gaitasuna berez badau; liburuaren hasieran datozen auzoko pertsonaia batzuen kontuak, esaterako, berak idatzi zituan eta nik apur bat orraztu baino ez neban egin ataltxu hori.

Metodoa bidean moldatuz joan ginan. Lehenengo hainbat zinta bete nituan grabazioz eta gero material hori ordenatuz, landuz eta ahalik ondoen idatziz joan nintzan. Sasoi haretan, gainera, astero etortzen zan Markina-Xemeingo eskoletara eta alkarregaz bazkaltzen genduan tabernan. Gauza batzuk sarri

errepikatzen zituan, bai anekdotak, bai ideiak eta pentsaera gauza askori buruz. Nire ahalegina Jon Lopategi bera ardatz moduan harturik, haren inguruko pertsonak, bertsolaritza, txapelketak, gizartea al bait zehatzen agertzea zan. Liburu honengaz oso pozik geratu nintzan.

Itzulpengintzan behar itzelak egin dozuz. Danen artean goia jo dauena Vatikanoko II. Kontzilio Ekumenikoa. Zer denpora eskaini zeuntsan piramide-lan erraldoi horri?

Urtebetean amaitzekotan geratu ginan; ordaintzeko konpromisoa be urtebeteko lanarena zan, baina ia urte bi emon nituan horretan eta, ekonomia aldetik, tratu txarra egin genduan, azkenean pixka bat konpondu bagenduan be. Lan ikaragarria izan zan eta pozik geratu nintzan, euskeraren eta Elizaren alde holako lan ederra burutu ahal izan nebalako. Ni sinisturik nago itzulpen handi hori egitean goiko laguntza izan nebala, bestela ez neban hain egoki burutu ahal izango...

Kontzilioko dokumentuak doi eta zehatz itzultzeko latinaz baliatu zara, Lisieux-eko Teresaren Eskuizkribuak itzultzeko frantsesaz; teologia eta filosofia ikasi zenduzan, magisteritza eta euskal filologia be bai. Ez jatzu inoz burutara hurreratu unibertsitateetako irakasle bilakatzeko gogoia, nahia?

Ez, holakorik ez.

5.- LUIS BARAIAZARAREN IKUSPEGI SINOPTIKOA

Ekintza, lan eta sormenaren ganeko eretxia emoteko, beraren lerro idatzietako ildoari jarraitzea erabagi dogu ze, burutu dituan behar erraldoiak eurak dira, berez, gora mintzo. Ganera, Luisek berak eskaintzen deusku bizi izanekoaren lekukotasun idatzia.

Ekintza idatziak dira Luisenak, Luis euskal kulturako laboraria da, "Euscal-Errijetaco olgueeta, ta dantzeen neurrizco gatz-ozpinduba" dastatzeko astirik bakoa. Asko idatzi dau, luze eta zabal. Eskritorea da, berez baizen errez jasoko deutsuna kutuna nahiz urruna.

Sinboloz baliaturik, esan daigun Baraiazarraren bizi-lana zubia dala, begi askoko zubia. Egituran, zutoin bat irakaskuntza da, hizkuntzalaritza bigarrena, hiztegi-gintza barruan dala, bertso-laritza hirugarrena, itzulpen-gintza laugarrena, herrigintza bosgarrena, idazletza seigarrena eta seigarren honetan oina harturik jartzen ditu zubi gainean dorre bi, ertz baten **Nire umetako Meñaka** dala eta bestean **Nire sasoko Markina-Xe-mein**, eta batetik besterako kable altzairuzkoak berrogeitak urteetako **Karmel** aldizkari-ko artikulua eta saioak. Goitik beherako egitura karmeldarra, zeinetan sartzen diran sermoigintza, eta, fraile bizitzako eginkizun jakinak.

5.1.- Liburugintza

Miguel de Unamuno gureak –inorena izatekotan gurea da -eta- ohe gainean etxunda idazten eban, urteen astunak zutunik ibiltzea galarazoten eutsanean, eta idatzi be lapitzez, lumak ez dau gora begira idazten-eta.

Nik neurez, ahozpepe baino aratinez irakurtzeko ohiturea izan dot gogoko, 14 urte-gaz Dostoievsky leidunten hasi nintzanetik gora, baina orain, okerra galanta hurreratu jat honeek Luis Baraiazarra eta karmeldarrak bizpahiru kiloko liburutzar-rrak argitaratze-ari ekin deutsetetik gora, halan Frai Bartolome Santa Teresaren **Idazlan guztiak** 1556 orri-koa nola **Vatikano II. Kontzilio Ekumenikoa** izenekoaren dokumentuak 1500 orri-ko. Halanda ze, orain ez dago aratinez irakurtzerik.

Hona hemen Luisen euskal letretako lanak:

Karmel-sorta: **Karmel** aldizkariak sortutako sorta honetan ageri dira Luisen lanik luzeenak eta sakonenak:

- **Elizaren Historia Euskal Herrian** (1995) Julen Urkizarekin elkarlanean (bera da euskarako testua). Egin dauan lanik ederrenetarikoa eta garrantzirik handienetarikoa.
- **Frai Bartolome Santa Teresa, idazlan guztiak** (200) Julen Urkizarekin elkarlanean. Edizio kritikoa. Bizkaiko klasiko honi buruzko lanik sakonena.

“**Bostak bat**” taldeak “**Adorez**” hiztegien sortan argitaratu-tako lanetan honako liburu hauek ageri jakuz:

Diccionario 3000 Hiztegia (Eguneratua eta osatua) - “Adorez 7”, 2002an (+CD-ROM); **Eskola Hiztegia** (Oinarrizko hiztegia. Eguneratua, Berriztatua...) - “Adorez 5” 2005ean; Euskal aditza -Trinkoa - Bizkaiera - Zuberera -“Adorez 10“, 2006an.

- **Santa Teresa Lisieuxkoaren Idazlan Guztiak** (1996, elkarlanean)
- **Jban Gurutzekoaren Erromantzeak** (1991)
- **Vatikanoko II. Kontzilio Ekumenikoa (Konstituzioak, Dekretuak, Adierazpenak eta Dokumentu osagarriak)** (2003 Deustuko Unibertsitatea. 1.500 or.)
- “**Deus Caritas est**” (Benedikto XVI.a Aita Santuaren lehen Entziklika. 2006. Euskal Herriko Elizbarruti guztietara zabaltzeko asmoz Donostiako Elizbarrutiaren eskariz eginiko itzulpena)

LITERATURA ARLOKO ETA GAINERAKO LIBURUAK:

- Euskal Herriaren Historia (I, II): 1980an ikastoletarako materia eskaintzeko asmoz bi liburukietan, “Gero-Mensajero” argitaletxeak “Kimu” sailean argitaratuak
- Hitzezko txirlorak. Donostian “Elkar” argitaletxeak 1985ean argitaratua. Olerki-liburua, 1981ean hasita Euskal Herriko sariketetan lehenengo edo bigarren saria lortutako olerkien bilduma.
- Aita Santi Onaindia eta Alfontso Irigoien bertsogintzaren lekuko (1993, elkarlanean)
- Jon Lopategi, bertsozko mezularia “Bertsolari liburuak” 2000
- Frai Bartolome Santa Teresa, idazlan guztiak (2000, Julen Urkizarekin alkarlanean)
- Nire Umetako Meñaka (2005, Meñaka)

Liburuxkak lankidetzan, “Bidegileak” sortan:

- Santiago Onaindia (1998, Julen Urkizarekin elkarlanean)
- Augustin Zubikarai (1999, Julen Urkizarekin elkarlanean)
- Lino Akesolo (2002, Julen Urkizarekin elkarlanean)
- Hipolito Larrakoetxea (2005, Julen Urkizarekin elkarlanean)

5.2.- Hizkuntzalaria: lexikologian aditua

Luis hizkuntzalari jantzia da. Euskal filologia egina, euskara batua be bere egiten dakiana, ikasiko estandarraz be artea sortuz diharduana. Bestalde, bizkaiera –euskalkiak- eta euskara batua maisutasunez bereizten eta osotzen ditu.

Arratiako Areatzan burutu ziranean Euskaltzaindiaren Jardunaldiak Añibarroren omenetan, hitzordua neukan eskatua Rudolf de Rijk holandar euskaldunari, tesiko gaien artean bizpahiru zulo baltz neukazalako. Nire itauna:

- Zelan bereiztu neikez, non da giltza euskara estandarren eta euskalkiaren arteko munarria jartzeko? **Bat-batean** brak:
- Hori **begenki** hizkuntzaren korapiloa behin betiko askatuko **geunke**. **Jakina** kontua ez zan **estadu** edo **botere** **batek** **euskalki** ezagun bat hizkuntzatzat hartzen dauen edo ez.

Luisek jakintza gai korapilatu horretan praktika era bat argia darabil. Erregistroetan, bestalde, Meñakako euskera, Markiñakoa edo aspaldikoa menperatzeaz ganera, klasikoen erabilera-rik jasoenak be eroso darabilz bere idazlanetan-eta: **Elkarrekin** **egoteko** **berbatu** **ginen** **ordua** **iritsi** **zenean**. **Ez** **zitzaidan** **zail** **begitandu**. **Nik** **ezin** **niezaioke** **hari** **jarraitu**, **utzi** **dituen** **oinatzetatik** **izan** **ezik**. **Inoiz** **tristurak** **jo** **banadi**, **tristurak** **eraso** **banadi**. **Ustez** **zure** **doinu** **gozoa** **oraindik** **badantzut**.

Hiztegi gintzan be une guztietan hartu behar izaten dira erabakiak, eta Luisek hartuak dira, esate baterako: Noiz itzuli **santu** eta noz **sakratu**; noz erabili **komunitate** eta noz **elkarte**; noz **ministerio** eta noz **zerbitzu**; noz **karitate** eta noz **maitasun** eta abar.

5.2.1.- Lexikologia arloan eginiko lana

Luisek, nire ustetan, euskararen arloan burutu dauan lanik handienetarikoa lexikologia arloan egindakoa izan da. Bizkaian azken 20 urte hauetan inork egin izan dauan lanik oparoenetarikoa –baieztatzen dau Patxi Uribarren euskaltzainak. Lan erraldoi hori bi bidetik burutu izan dau:

Luisek **ADOREZ** sortarako prestaturiko hainbat eta hainbat definizio aurki daitezke geroago etorri diren definiziozko hiztegietan, hitzez hitz kopiatuta edota orrazketa txiki batzuk eginik jasota. Hor ditugu bizkaieratik baturako bidean egindako ekarpen eder modura plazaratuta.

Patxi Uribarrenek holako balioa emoten deutso Luisek **Adorez** taldeko hiztegi gintzari: **Taldekide egin zenetik**, bera izan da definiziozko hiztegien prestatzailea eta zuzentzailea. **3000 biztegi** prestatzailerik nagusia, eta zuzentzaile-bateratzailea ere bai. **Eskola** Hiztegi nabari da bere ekarpen nagusia. Taldearekin 12 urte egin zituen liberatuta hiztegi gintzan lanean, gure hiztegiak txukuntzen.

Euskaltzaindiko Hiztegi Batuko batzordera berak eroanak dira termino asko.

5.3.- Itzultzailea eta estilo zuzentzailea

Teresa Lisieux-ekoaren eskuizkribuak eta **Olerki** itzuliak irakurrikeran konturatzen da norbera itzulpenaren zama zenbatekoa dan, zer neurritarainoko ekarpena egin behar dan hizkuntza handi batetik normalizazio bidean dan batera. Horregaitik da lorpen harrigarria pasarte jatorrizkotzat hartzeko bestean itzultzea. Hara:

“Bai gozoak izaten zirela begiralekuan izaten genituen solaldia! Begirada urrutian galdurik, ilargi zuria zuhaitzen atzetik emeki jaikiz ikusten genuen..., lotan zen izadiaren gainean isurtzen zituen zilarrezko printzak..., izar distiratsuak urdin sakonean ñirñirka..., arratseko aizetxoaren bafada arina elur-hodeiei kulunka eraginez”.

Luis itzulpenetan joskilea da, ehuna erosi egiten dau, inorena da, baina josi, barrenak eta goiak hartu, euskeraren soinera egokitu berak egiten dau, lorturik ingeles: “This sute suits you”; buruturik, itzulpen mekanikoa baino pil-pilean egosiriko euskaldundua, amaieran gainbalioa ezarriz.

Askoz astunagoa da, ostera, Vatikanoko II. Kontzilio Ekumenikoa-ren itzulpena, 1500 orriko testukoa, autoreak “lan luze eta nekagarri” deitzen dauena. Holan idazten dau Luisek: “Nondik datoz zailtasunak? Lexikotik baino gehiago, latinezko testu originalaren esaldi luze eta korapilatsuetatik”.

Patxi Uribarren frailekide lagunak hauxe dinosku: utzitako latina eguneratzea. Gero, erlijio-hiztegieta agertu ez, eta euskaraz lehen aldiz azaltzen ziren zenbait erlijio-kontzeptu euskara errazean adierazi beharra. Erronka handia izan arren, teologo gaituei beharrezko kontsultak eginez txukun gaintzea lortu zuen. Nik dakidala, oso lan handia eman zion liburuari ezarritako oharrak frantsesetik euskarara ekartzeak.

Ez dogu hemen jardungo Kili-kilin, hiztegi gintzan, Karmel aldizkarian-eta izan dauen testu-orrazketako zereginaz, berez dau arlo osoa merezidu-eta.

Uribarren idazleak, honetara kalifikatzen dau Luisen **Karmeleko** zeregina, orrazketa eta txukunketa lana: Berau izan dau **Karmel** aldizkariak azken urteotan euskararen zuzentzailea. Bertan argitaratutako hainbat lan txukunek, Luisen esku finari zor deutse hain apain eta dotore plazaratzeko azken orrazketa.

5.4.- Luis Baraiazarra euskalduna

Gaur egun unibertsidadeko honenbeste forotan tesiak erdaretan eginik euskerara itzulzea jokabide aurrerakoitzat jotzen danean, ezin aproposago dator Luisen paragrafo hau: Niretzat laguna ez eze, arnasa, bizia, da euskera. Biok estu estu loturik bizi gara. Ez da gizartean komunikatzeko tresna soila; bizitza intelektual eta afektiboa moldatzen dauana be bada. Hau berez jatorri. Hartua da, ez lortua. Ez dot gogoan ezagutu nebaneko datarik. Betidanik dago nigan eta ez dogu sekula elkarrekin diferentziarik izan. Gaztetxutan, ikasketak edota debekuak zirala eta, pixka bat ahaztua izan neban, baina gero ez neban onik izan barruan sumatzen neban hutsune ha bete arte. Peru Abarka, Abarrak, Ekin gerra aurreko aldizkaria izan nituan euskarri orduko giro txarrari aurre egin eta krisi antzekoa gainditzeko. Larreako nobizio-etxean deboziozko eskuliburu batzuk be eskura izan nituan, baina hareetatik erdia be ez neban ulertzen, euskera zaharrear idatzirik egozalako. Geroago, Kresala eta Garoa irakurri nituan. Pozik. Ia oharkabean euskera landuz ninoian. Ignazio Maria Manzidor jesulagunaren erlijiozko liburu bi, bata Jesusen Bizitza eta bestea Gure Patroi Andia irakurtzean harri-dura eta poza. Gipuzkeraz egon arren, guztia ulertzen neba-la ohartu nintzan.

Etenaldi eta debekuak gaindituz, Karmel aldizkaria agertzen hasi zan. Guretzat, noiz edo behin irakasleak harako gure lanen bat hautatzen ebanean, egundoko poza izaten zan, euskal eskolan eginiko ahaleginen fruituak han argitaraturik ikustean.

Bestalde, atzera-aurrerak be bai, galerak, hots handiagoko hizkuntzak gurea geure herrian bertan moteldu edota isilaraztea, kultura unibertsalagoaren bila joateko aitzakiaz etxe-koak hizkuntza nagusi lehentasun osoa emotea... Berez jasoso doguna ez dogu berez aurrera aterako, eginahalak eginda baino...

5.5.- Idazlea

Luis Baraiazarra, danean eta danaren ganetik idazlea da, zaldunaren prosa darabilena, akademikoa, hainbeste orrialdetan akatsik barik zaroazana, hitz lauzkotik neurtura, hizkera teknikitik prosa poetikora jauzika jardutea atsegin dauena.

5.6.- Olerkaria eta bertsolaria

Uribarren euskaltzainak dinoskunez, “Arlo horretako bere lanik handienetakoa 1994an hasi eban, Karmel aldizkarian “Txapelketa Nagusiaren ondoko gogoetak” lana argitaratu ebanean. Oihartzun zabala izan eban lan horrek bertsolarien eta bertsozaleen artean. Eta txapelketetan epaimahaiko izateko eskatu eutsoen. Horrela ohiko epaimahaiko izan da Eskolarteko, Bizkaiko eta Euskal Herriko Txapelketa Nagusian (bi aldiz epaile eta beste behin ordezk).

5.7.- Biografiak eta autobiografia

Luis Baraiazarra Txertudik autobiografia ez eze heterobiografiak be idazten ditu. Pasarte batzuetan, oinutsik ezagutu dogun frailea arima biluzturik be agertzen da; harridura sortuz gure gizaldiko bidaiari sinesgogorraren aurrean horren sinesbera agerturik. Bere buruaz luze-zabal jardun eban **Nire Umetako Meñaka** liburu eredugarrian eta **Nire sasoko Markina-Xe-meinen** be eten bako erreferentziak egiten ditu bere buruaz. Edozelan be, nekez topauko dogu frailetzerik hain tentu handiz, hain era gizatartuan narraturik, komunitatea baino pertsona bakoitza biografia bilakaturik.

5.8.- *Nire umetako Meñaka*

Liburu horren sarreran idatzi nebana dakart hona: Zer askaldia irakurtzea “Nire umetako Meñaka” liburu mardoa, ederren ederrean beti urez handi geratzen jatzuna. Usteko do-

zunean, irakurle hori, paragrafo baten harrapatu dozula, mugatu dozula haren idazmoldea, eskribitzeko era, ezusteko lekutik urtengo deutsu, hamaika zulo dituan saguaren antzerara, norbera katu eta miau lagata, beti eskapari.

“Pertsona bakoitxaren biografiak badira etnografiarako oinarri –Jxemartin Apalategi antropologoak dinoanez-, Luis Baraiazarraren saiakera literario hau urre gorritzko altxor bihurtu leiteke”.

Luisek biografien sailean maisutasunez kontaktzen ditu nahiz idazlan arranoak –Jon Lopategi Bertsozko mezularia lakoak-nahiz pasadizo txepetxak.

5.9.- Nire sasoiko Markina-Xemein

Hizkuntza arruntean –ez literatur testuetan- istorioa kontaktzen dauenari kontalari deritxo. Luis **Nire sasoiko Markina-Xemein**en etorri oparoko kontalaria da, gertaera, kronika, hausnarketa guztiak kontraera autobiografikoaren joskeraz lotzen dituana, kontaketa maila askotan antolaturiko testuan. Idazte modu horregaz, pertsonaien kontaketa nagusi baten barruan, Hipolito kontalari bilakatuz, kontaketa mailak ugarituz eta atzenez Luisek berak kontaktetari markoa ipinirik.

Irakurleari, kontraera polifoniko hori ugari baizen oparo gertatzen jako; oxigeno askoko uretan jardunik, azal nahiz sakon uger eginda irakurlea asaskatuz.

Testu hau eskeintzen deutso Xabier Kaltzakortak: “Biografiatik asko euki arren, ez da biografia hutsa. Markinako etxe, iturri, oroitari, pertsonaia eta abarren barri ere emoten dau gure idazleak. Markinan euskerearen irakaskuntzan ikastolen sorrera, eskola laboralaren bilakabidea, euskerearen inguruan izandako ekinbide, jaialdi, irakasbide eta abarren testigu eta eragile zuzena izan danaren testigantza zintzo eta zindoa. Eta nitasun batetik edo esperientzia pertsonaletik salto egiten dau herriko kale-etxeetako deskripzinora edo gure herrian izan di-

ren idazle eta kontularietara. Idazlearen askatasun osoa da, eta liburua irakurgarriago eta atsegingarriago egiteko bidea, era berean. Idazleak luma bere gogo eta gurarien menpe darabil. Idazleak bere lumearen bidez gura dauan sailari ekiten deutsa. Harako Stendhal idazle ospetsu harek nobelaz idatzi ebana era -erara dator: **Le roman est un miroir que l'on promène le long d'un chemin.** Stendhal-ek nobelarako idatzi ebana balio dau honako ere: idazleak bere gogo-bihotzen espilua batetik bestera, hara eta hona, darabil. Espilua edo, beste era batera nahi bada, arreta edo begia. Aurretik han-hor-hemen egindako lanak ere baliatzen ditu liburuari osotasun eta gozotasun bat emoteko. Interesgarria danaren aurrean jartzen dau espilua idazleak. Lastoak eta urreak lehen begiradan dirdai antzekoa izan arren, urrea aukeratu eta eskeiniko deutsa irakurleari. Euskerea bere bizitzan ez eze, Markinako gau-eskola, ikastola eta abarren barri ikasiko dau liburu hau irakurtzen dauanak. Herri literatura, idazle zaharrak, historia-atalak josiko ditu euskera landu eta zuzen baten. Bere aukera pertsonal horrek jakeria, ardura eta behar handiaren fruitu dira, dudarik barik”.

5.10.- Karmel aldizkariko idazle lana

Hainbat idazlan txukun idazteaz gainera, bera izan da azken hogeita bost urte hauetan zuzentzaile nagusia, Julen Urkizak alboan dauen langile leiala. Ganera, zenbait itzulpen edota moldaketa be bereak izan dira.

6.- GIDARI ETA BURRUKALARI MARKINA-XEMEINEKO BERBIZKUNDEAN

6.1.- Ekintzetan

Luis Baraiazarra frankismoko azken hamarkadako berbizkundan aurrelari agertzen da, berez, gazterik abiatuko bide-tik: Begoñako Karmelon, euskarako alfabetatze-eskolak izatea lortu eben batzuen artean, eta GOGOZ karmeldar idazleen aldizkaria sortzea; hainbat lan idatzi zituen Luisek aldizkari horretarako.

Ekintzaile jardunik, Karmeneko komentua horma bako bihurtzen dau, kanpoko barruko eginik, eta barruko kanpoko.

Nik gure herri honen 1966 ingurutik 2000. urtera arteko historia berariaz kontatzeari ekin barik, neuk gomutan gorde ditudanetik dihardut idazten, neure bizipenak gidari ditudala. Argibide historikoak sartzen badituz, harira datozelako da -idazten deusku.

6.2.- Gizarteko zurrunbiloan

“Zurrunbiloa” jarri dot, orain dala hogeita hamar edo berrogei urteko gure mundutxu hau irabio bizi-bizian egoalako. Aldaketak hemen, aldaketak han. Mundu zaharretik barrirako jauzi arriskutsu eta era berean itxaropentsua zan ordukoa. Guztiok ginan protagonista, baina ia oharkabean sorkari barria erditzen giharduan. Haizearen norabidea guztiz aldatu zan eta ez genkian ondo norantz eroango ginduzan zurrunbilo harek. “Vatikanoko II. Kontzilio Ekumenikoa” amaitu barri zan.

Aire barria sartu zedin eraikin zaharraren leihoak bakarrik ez, ateak be ireki ziran. Seminarioetan formazioa harturiko askok jo eben mundu zabalera, umetan eginiko bidearen itzulerakoa egin nahirik, hau da, barriro munduko bizitzaren abentura probatu nahirik. Jende hori guztia eta munduan gaturiko asko marxismoaren lilurak ikutu zituan. Marxen doktrinak baeban erakarpenik jantzi samarra zan gazteriarengan eta hain jantziak ez ziran gainerakoak hareei jarraitzen eutsen. Doktrina eta ideia horreek zerikusia izan eben arlo askotan.

Markina-Xemeinera etorrira, diktadorea hil ondoren trantsizioan bete-betea ginala, Gizarte Eskola sortu zan hemen A. Tomas Zugaza-Artazaren ekimenez. Orduan pil-pil egozan gaiak aztertzen ziran hor. Gehienbat gai hareetaz jantziak ziran eginiko hitzaldiak izaten ziran. Geroago, alderdi politikoetan, unibertsitateko irakaskuntzan nahiz administrazioan gailenduko ziran izen ugari igaro ziran hemendik...

Tomas Zugaza-Artazak eta biok bizi izan genduzan ameztez hainbat une pozgarri eta gauzak okertzen ziranean, biok sufritzen genduan. Tiki-taka umeentzako aldizkaria atera genduanean be alderdi biak ezagutu genduzan: atseginezkoa eta atsekabezkoa. Zerutxu Elkartearen babespean atera genduan aldizkari polita zan Tiki-taka, jaiο barri Guardia zibilen eskuetan betiko galdu zana.

Behin horraino heldu ezkerο, tentsio handia sumatzen zan herrian nahiz komentuan. Kanpotik eginiko presioen aurrean batez be, Probintzialak Tomas Zugaza-Artaza Perura bidaltzeko erabagia hartu eban eta halako baten agur egin eutsen Markina-Xemeini, Amalloa auzoari eta bere taldeko gazte maiteei.

Kultura eta politikaren inguruan, gaur eguneko jokabideari kritika zorrotza egiteko balioko testua

Gizartea bizi-bizi sumatzen genduan, bai kulturaren eta bai politikaren inguruan. Trantsizio aurretik, batez be aberztaleen artean, batasuna zan aurrera egiteko eta etorkizuneko Euskal Herria eregiteko tresna nagusia. Alderdi politikoak plazaratu barik ziranean, batzen ginduzana hartzen zan kontuan eta ez hainbeste diferentziak.

Kultura aldetik, jaialdiak sarri erutzen ziran han eta hemen. Orduko jaialdiak bereziak izaten ziran: errepresio gogorraren al-dian euskaldunak arnasa hartzeko eta ekarrekin batzeko berebizikoak. 1971eko San Joan eguneko jaialdi bat dot gogoan. Arrasaten izan zan. Arrasaten, jaialdi aurretik, Jose Maria Arizmendi-arrieta bizi zan etxera eroan ninduan. Han ziran Don Jose Maria bera, Augustin Zubikarai, Eusebio Erkiaga eta Don Jose Mariaren Barinagako lobak-eta. Niri gogoan geratu jatan, Jose Maria Arizmendi-arrietarekin eta Augustin Zubikarai eta Eusebio Erkiaga idazleekin han elkartzeak ikututxua egin eustalako.

6.3.- Alfabetatze kanpainetan

Rikardo Arregi eta Juan San Martin etorri ziran hona, behin bata eta behin bestea, alfabetatzea zein beharrezkoa

zan euskaldun herritarrei buruan sartu nahirik. Rikardo Arregik hitzaldi bizia egin eban Xemeingo Lanbide Ikastegiko aretoan eta amaieran, hau idazten dauanari, irakastle-agiria emon eutsan, Manuel Lekuona Euskaltzainburuak sinaturik.

6.4.- Irakaskuntzan: OHO-ean eta batxilerrean

Mesedetako ikastetxean euskera emoten nenbilen. Halako baten Ikastetxeko zuzendaria bera, Dolores García, etorri zan nire euskerazko eskolara. Hain ikasle gitxi ikusirik, pixka bat harritu zan eta uste dot kargu hartu eutsela izena emon eta konpromisoa bete ez eben neskatilei.

Notarik ez genduan emoten eta gela barruan diziplina mantentzea kostatzen zan... Orduan ikasle izanikoren batek urte hareek gogoraztean, lotsari antzekoa sentitu ohi dot,

6.5.- LANBIDE IKASTEGIAN –aldi baten *Eskola laborala* deituan–

Antolaketa, berbaldiak, irakaskuntza euskeraz eroan daiten eta ez erderaz Julianen jokeraren arabera, Luis Baraiazarra eta Juan Bizente Gallastegi euskaltzale tinko agiri dira:

Horretan oso sentibera ginan gu, baina Julian Olazabalaga ez. Harek eragingarri izatea bilatzen eban edozein sentimenduren gainetik. Halan zirudian behintzat.

Benito Ansola, zinema gaietan gure inguruan aditurik handiena danak, Barinagan parroko zala hango eliz lokal-tan hasiriko zinema-eskolak eta zineforumak Eskola Laboralean izan eben jarraipena. Han emon ziran, ez zinemazalantzat bakarrik, baita etnografia eta gure herriaren historia maitte ebenentzat be, “Navarra, Las Cuatro Estaciones”. Han emon zan sasoi haretan karmeldar kidea genduan Karmelo Garmendiak prestatu eta nik neuk euskerara egokitu neban argi eta doinu-zko lan erlijiosoa.

6.6.- Zerutxu kultur Elkartean

Bitartean Zerutxu Kultura Elkartea sortzeko baimena eskatu zan. Ikastola lehenengo-lehenengotik bere sortzaileak, A. Migel Mariak, eroan eban amak umea eskutik legez. Gurasoen eta beste pertsona eta erakunde batzuen erabateko laguntza izan eban, baina Ikastola pertsona baten eskizian egotea ez zala ona uste eban haren buruak. Izan be, erlijiosoen artean ohi danez, A. Migel Maria beste komenturen baterako izendatua izan eitekean. Horregaitik erabagi eban Zerutxu Elkartea sortzea. 1966ko azaroaren 15eko dataz onartu eban Madrilan.

Zerutxu elkarteak ikastolaren alde egin zituan ekintzen artean, jardueren artean aitatzen deusku Luisek zelan ...

Iparraldera eginiko joan-etorri bakanetan isilpean igarotzen genduzan diskoak eta beste hainbat gauza... Labegerieren Gu gira Euskadiko gaztedi berria orduko gazteok geure-geure kantatzat genduan. Nafarra, oi Nafarra, Euskadi lehena zan barruraino sartzen zan beste kanta bat. Bakearen usoa... Hegoaldean Ez Dok Amairu eta gainerakoak hasi ziraneko, giroa nahiko prest egoan eta sekulako gogoia kanta barria entzuteko. Gauza artistikoaren gainetik beste zerbait bilatzen zala esango neuke.

6.7.- Euskaran egile eta eragile

Luis Baraiazarra eredu da Markina-Xemeinen, harengana jozten da unerik adierazgarrienetan eretxi bila, ideia bila.

Egun gogoangarria Markina-Xemeinen 2005eko maiatzaren 6koa. 650 urte betetzen ziran Markina hiribildua sortu zala (1355-05-06). Merindadeko ordezkariak batzen ei ziran Sagastiguren izeneko lekuan merioa buru zala, guztien artean hainbat arazo konpontzeko eta argitzeko. Markina-Xemein gaineko muino baten dago leku hori. Arazorik behinenak jabetza eta muga kontuak ei ziran. Hiribilduaren sorrerako 650 urte betezean, barriro batu ziran, egun bat beranduago, maiatzaren 7an zapatuan, batzarretako mahaiaren harri zaharra berres-

kuraturik. Horko harizpean aulkia eukenen ondorengoak izan ziran leku horretan, lehenagoko erara kapa baltzez jantzirik. Eta herritarrak bertan zirala, euskeraren alde egiteko eta honen transmisioa ziurtatzeko berbea emon eben. Lau ordezkarien artean handikiro irakurri eben hau idazten diharduanak egun horretarako beren-beregi idatziriko mezua; euskera eta euskera-
ren transmisioa gaitzat zituan mezua.

6.8.- Karmengo komentua eta eleizako aretoak

Erakunde erlijiosoak eta eskolak babesa emon ohi eben gauza asko egin ahal izateko.

Akorduan daukat, han 1973an –neure gertaerea da oraingo hau- Bizkaiko herrietan Alfabetatze Kanpainetako arduraduna nintzala -1973an- Xabier Lete ekarri nebala Zornotzako karmeldarretara, herrian bertan dan eraikuntzara, Kalbario deritxanera, ez Larreara eta ezaguturik aldi haretan Xabierrek erabilen kantagintza-poemagintza, saioaren aurretik beragaz geratu nintzala eta azaldu zelan frailen egoitzan gengoan eta euren lokalak izanik, neurtzeko apurren bat erlijioaren gaineko iruzkinak. Esan baneutsan esan neutsan: handienak bota zituan. Agur gure lokalak! Ez dakit orduko fraile arduraduna bizi dan Euskal Harrietan ala Jainkoaren glorietan. Gu orduan gazte. Ez genkian, zoritxarrez, orain legez, Karmeldarren eta gerrateko errepresioaren berririk, Luisek A. Rafaelen kronikak euskerara itzuliz emoten deuskuna lakorik: “Maiatzaren 18an sartu ziran nazionalak komentuan eta dorrean euren bandera gorri eta horia ezarri eben. Biharamunean, eguerdi alderantz, A. Roman Urriaga atxilotu eben Etxanoko abadetxean eta erreketen pikete batek fusilatu eban Larreako komentuko ortuko horma ondoan”.

Esan leiteke, beraz, Eskola Laborala ia ezinbesteko bihurtu zala Markina-Xemein eta inguruko kultura-bizitzarako. Jakina, diktadura garaian, beste zirrikiturik ez, eta Elizaren babespera jotzen eben kultura- eta gizarte-eragile askok; haren

lokaletan prestatzen eta oretzen ziran herri zahar honen hainbat egitasmo eder.

Zerutxu Ikastolaren lehenengo ikasturtea 1964-1965ekoa izan zan. Honi be, Karmengo Komentuko gela baten emon jakon hasiera.

“Gazte Alaiak” Elkarteak be, Eskola Laboraleko lokal baten eukan bere egoitza.

Konturatu gaitezen orduko egoera sozio-politikoaz, Ikastolaren sorrerako kronikatxu antzeko paperean albiste hau dator: 1962-1963ko urtean edo zan eta Justo Arrietak, Ondarroako alkatearekin batera dirudienez, euskerazko idatz lehiaketa antolatu eban umeentzat. Orduko egunkarietan behin eta barrero iragarri arren, lehiaketa hau ezerezean geratu zan, Markina-Xemeingo umeen artean euskal gramatikaz ezer ekianik ez zalako. Hau da, proba bat jarri euskeraren egoera umeen artean neurtzeko eta egoera benetan iluna zala egiaztatu zan.

Ikastola Euskaltzaindiaren gerizapean eta Udalaren babespean ezarriko zan. Era berean, Karmeldarren gidaritzakultural eta erlijiosoa izango eban.

Inspektoreak begiz jota eukan Zerutxu eta txitean-pitean agertzen zan han, ustekabean agertu be. Ordurako A. Migel Maria ez zan hemen eta Lauren Aretxabaletak eta andereñoak eurak aurpegi emon behar izaten eben. Benetako jazarpena.

Halako pertsonaia ondolik uxatzeko zer edo zer egin behar zala-eta, herriko abade-taldeko buruagana, Don Benito Ansolagana, jo eben. Holan erabagi zan ikastolako sarreran euskeraz eta gaztelaniaz idazkun hau ezartzea: *CATEQUESIS PARROQUIAL / KRISTAU-İKASBIDEA*. Bake santua! Harrezkero ez zituen nekarazi inspektoreen ustekabeko bisitak.

Luisek paragrafo luzeak idazten ditu orduko andereñoen lan eta ahalegin miresgarria goratuz.

Markina-Xemeingo Karmeldarren komentua euskal kultura-ko gunea da, bai aspaldiko urteetan, baita gaur be.

Hainbat eta hainbat izenen artean bat aitatzekotan, Mogel eta Añibarrarekin batera bizkaiera klasikoaren sortzaileetarikoa izan zana aitatu behar dogu, ezinbestean, Frai Bartolome Santa Teresarena. Hau ez zan sortu, baina, ezerezetik. Bazan hemen girorik.

Karmel aldizkariak, Karmel Sorta liburuak eta Karmel Leku-koak eurak be, Markina-Xemeingo Karmeldarren komentu honetan dabe egoitza azken 16 urteotan. Karmel aldizkaria da guretzat esanahirik handienekoa.

Santi Onaindia zuzendari zan bitartean, Karmelek baeukan beste ume edo kimu bat, literaturzalea, olerkizalea: Oleri. Hau, tamalez, nahiko gazterik hil zan, baina emaitza eder jorriak emonda gero.

Aldizkari honen aldirik onena, nire iritziz, azken urteotakoa da, Julen Urkiza zuzendari dauanekoa.

6.9.- Karmeldarretako bertsolari-egunen gomutak

1963ko urriaren 12a. Espainiar sinboloak, handi-mandien joerak edonondik Inperioaren agergarri. Espainiar banderak etxe publiko eta kuarteletan. Espainiar arrazaren jai indarrean jarria zan. Kuarteletako berdeak jai handia dabe...

Markina-Xemeinen, kuarteletik 50 metrora, Karmeldarretan, bestelako jai ospatzen da: Euskal Herriko bertsolarien eguna. Jai bataren eta bestearen kontrastea ageri-agerikoa da.

6.9.1.- Bazkalondoko saioak eta Gabriel Aresti

Elizan, hildako bertsolarien aldeko mezan be, hiru unetan edo kantatzen ziran bertsoak: sarreran, Herriaren otoitzean eta azkenean. Baina bazkalondoko saio luze eta ederren gomuta bizi-bizi daukat oraindino.

Izan zan une latzik be. Holako baten lekuko neu ez nintzan izan, baina behin eta barriro entzuna dot: Gabriel Arestik sortu-riko zirriparra. 1967an zan. Bertsolari multzo handia batu zan; hareen artean zan Basarri. Ustekabean G. Aresti jauna agertu zan batzarrean. Harritzekoa halako heterodoxo bat komentuan agertzea...! Itxura danez, Markina-Xemeingo Karmeldarretako bertsolari egun hau zapuztera, desegitera, etorri zan beste zeregin barik. Basarrik eta beste batzuk, bertsotan eta hizlaur, aurre egin eutsien ekaitzari. Dana dala, hainbat bertsolari garrastu zituan horrek eta Basarri ez zan harrezkero etorri jai honetara. Bere lan ugariak zirala eta, aitzakiaren bat atera ohi eban beti, baina bilbotar poetak sortu eban borroka-suaren ostean guztiz minbera geratu zala dirudi. Izan be, Basarri tradizioan oso errotua zan, eta G. Arestiren berbak bestelako hotsa euken. Bazterrak nahastera baletor legez hartu eben...

Handik egun gitxira Arestik idazlan bat argitaratu eban Bilboko egunkari baten, arratsaldeko Hierro egunkarian. Markina-Xemeinen ospatzen zan bertsolari-jaia zala eta bereak eta bost idatzi zituan han. Bertsolaritzak okerreko bidea hartu ebala inoan. Txirrita bizi izan balitz, ez eukeala holakorik egingo. Ha ez zala komentura joango, sagardotegira baino...

6.10.- Inguruko pertsonaiak

Luisek gure pertsonaiak amorez eta umorez deskribatzen deuskuz.

Luisen baserria frailetzan komentua da, komunitatean egiten dau errezua zein armozua eta giro horretan barru sakonean ezagutzen ditu fraile aititak zein anaiak zein gazteak.

Artezean eta agirian erakusten deusku Baraiazarrak umorea, lurpeko errekena tarikoa, banakusu ez nakusu dabilena, harik eta ezustean Tatio-ko geisserren indarrez aireratzen dan arte

Nik neure burua zoriontsutzat dot, hemen Zapolapean batez be, hainbat euskaldun eta karmeldar goresgarriren artean

bizi izatea egokitu jatalako. Honezkeron nire bizitzaren zati dira eta barnertatua dot joan ziran hareetariko askoren zertxobait: esaerak, pasadizoak, debozioa, musika...

Gure pertsonaiei begiratzean, herritik komentura nator. Herrian, jakina, banaka batzuei bakarrik erreparatu deuteset; komentuan be ez guztiei. Berrogei urtean asko ezagutu nituan karmeldarren artean eta gutxi batzuk hautatu ditut orrialde honeetarako. Hareei nahiz honeei zerbait berezia ikusi deutesdako agertzen ditut hemen, baina besterik be izango da horrenbeste merezimendu dabenik... Herrikoen artean, ipuin-kontalarietara erreparatu deuteset batez be.

Libe Altuna

Libe Altuna bilbotarra, Joseba Altuna euskal idazle eta itzulzailearen alaba. Markina-Xemeinera etorri aurretik, oso ezaguna zan Bilboko euskaldun eta abertzaleen artean, batez be irakaskuntza eta ikastola giroan. Bera Kruzen zuzendari izan zan, urteen pisuz eta gaixoz erretiroa hartu eban arte. Irakasle eta andereñoentzat ezin hobea zan. Txeratsua eta bihotz onekoa. Andereñoekin "laxtana" hitza erabiltzen eban txitean-pitean. Berez-berez agertzen eban barrukoa. Arazoren bat sortzen zanean, inondik ahal izan ezkeron behintzat, beti andereño-irakasleen alde egingo eban. Ni, karmeldarra nintzalako edo, estimu handitan ninduan. Konfiantzaz berba egiten eustan eta batzuetan bere gauzatxuak kontatuz asaskatzen zan. Esaterako, Mesedetako Kongregazioan sartu baino lehen abertzaleen mitinetan izaten zala hizlari; bera neska ederra eta gustagarria zala gaztetan eta amak kontu handia izaten ebala mitinetatik bueltan, gaua bazan batez be, errespetu handiko pertsonak lagun zituala etxeratu zedin...

Tomas Gerrikagoitia (Tomas Bezi)

Arantza eta larrosa izeneko liburu interesgarria idatzi eban Tomas Gerrikagoitiak. 2000. urtean argitaratu zan Auspoa

sailean. Egileak, bizi zala, ez eban argitaratuta ikusteko zoririk izan.

Juan Ibarzabal (“Buztarri”)

Juan Ibarzabalek Nire aztarrenak izeneko liburu polita eskaini euskun 1998an. Nik ia jaioten ikusi dodala esan neike.

“Auspoa” saileko Txirritaren liburu batek Ustu ezin zan ganbara dau izenburua. Gure “Buztarri”k be badakigu ganbara betea izango dauana, baina harrokeriarik bako jende apalak ez dau uste izaten bere bizitzak ezer kontatzekorik dauanik; ezer jakingarri edo interesgarrikerik dauanik. Bere gauzak beretzat eta hurrekoentzat bakarrik dirala uste izaten dabe. Ezinbestean eta albotik asko zirikatuta ohartzan dira hori guztiori herriaren kulturaren zati bat dala eta herriari itzuli behar jakola.

Aita Jose Domingo

Aita Donostiak esaten ei eutsan geroago: “Pena da zure ikasketak Parisen edo Vienan eginiko goi-teknikako ikastaroekin osatu ez izatea”.

Hainbat urte lehenago erakutsi ahal izan eban A. Jose Domingok zuzenduriko koraak gregoriano kantatzeko egokitasuna maisu handien aurrean. Izan be, 1928ko azaroan Musika Sakratuaren IV. Kongresua egin zan Gasteizen. Kongresu horretan A. Jose Domingo batzorde exekutiboko kidea zan eta, musikari ospetsuak ezagutu zituan, baita hareen adiskide egin be, esaterako, Resurrección Maria Azkue eta A. Jose Antonio Donostiaren adiskide min.

Begoñako Karmelon kantatzen zan gregorianoak be ospe handia izan behar eban Bilbon eta inguruetan. Lino Akesolok gregorianoa entzutearren beren-beregi Karmelora joaten ziran lau gizon ezagun aitatzen deuskuz: Migel Uhamuno eta honen adiskide Ramiro Pinedo bilbotarrak, Nikolas Hormaetxea “Orixe” euskal olerkaria Bilbon bizi zanean eta Andres Isasi musi-

karia. Hau domekero joaten ei zan Algortatik Begoñako Karmelora han kantatzen zan gregorianoa entzutera.

Aita Hipolito

Haren bizitzari eta itxi eban lorratz sendoari begira jarri gara. Izan be, noizbehinka baino izaten ez diran horreetari-koa dogu A. Hipolito; zeruak Euskal Herriari eta Karmeldarren Ordenari eginiko opari aparta.

1916tik 1917ra bitartean aleman hizkuntza ikasteari ekin eutsan. Gramatika eta alemanez irakurten behingoan ikasi ei eban eta nahiko aurreratua eta hizkuntzan sartu-sartua ikusi ebanean, Grimm Anaien Ipuinak Espainiako erderara itzultzeko egitekoa ezarri eutsan. Geroago, berak beratar, euskerara itzuli zituan ipuinok eta Bilbon Alvarez Anaien moldiztegian argitaratu, Kontxita Gangoiiti andra abertzaleak ordainduta.

Gorago aitatu dogunez, 1924ko udagoiengan Erromako "Angelicum" deritxon unibertsitatean sartu zan zuzenbide kanonikoa sakontzeko. Urte biren buruan amaitu zituan ikasketak eta doktore titulua lortu (Doctor Iuris). Holako tituluak hartzea debekatua zan artean karmeldarren legeetan, baina orduan tituludunen beharra egoan eta A. Hipolito izan zan doktore titulua lortu eban lehenengoa. 1926an izan zan hori.

Altzon egoala, Nafarroako San Jakim Probintziako kapitulu egin zan eta A. Hipolito Probintzial hautatua izan zan. Nafarroako San Jakim Probintzia oso zabala zan; Euskal Herriko Hegoalde osoan, oraingo Kantabria eta Errioxan, Portugalen, Txilen, Perun, Kolonbian, Guatemalan, Panaman, Indian... zehar zabalduta egoan. Probintzia osoa bisitatu nahi eban, etxerik etxe banan-banan, bakoitzaren egoera berberratik ezagutuz. Baina Francoren gobernuak begi-bistan izan nahi eban eta debekatu egin eutsan Espainiako Estatuaren mugetatik urtetea. Debeku horri zor eutsala bizia esan ohi eban. Izan be, Ameriketako komentuenak bisitatzeko Lisboan

hartu behar eban hegazkina suak hartu eban, Brasilen gainean hegaz joiala, eta guztiak hil ziran.

Aldi haretan, lege gaietan, hiru euskal izen entzuten ziran Erroman hots handiz: Larraona, Larrakoetxea eta Etxegoien. Larraona geroago kardinal izendatua izan zan.

Azken aldian ia ez eban ikusten eta lupa baten laguntzaz jarduten eban orduen liturgia errezatzen eta baita Karmeldar Teresiarren paperak aztertzen be.

Aita Emiliano, Julian Barandiaran Kortazar

Aita Emilianok eragin handia erakusten dau Baraiazarrarengan:

Jblasaldietan ikasleok hirunaka ibili ohi ginan. Berba egiteko gai modurik ez genduan izaten; gai akademiko eta komunitadeko gauzatxoak izan ezik, ia ezer be ez. Gazteok geure artean konpontzen eta asaskatzen ginan, gai arinak erabiliz nahiz edozertaz berba eginez. Behintzat ez ginan isilik egoten. Hiruko horreek txandaka aldatzen ziran, guztiak guztiakin ibili ahal izateko. A. Emiliano bera be egokitzen jakon hirukoan izaten zan. Ikasleak, orduan, pixka bat lotsatiago, jakina! Hari errespetua geuntsan eta, bestalde, bera nahiko isila zan eta isilune luzeak izan behar noizbehinka. Barruak ez euskun izten haren aurrean barriketa ganorabakoetan jarduten.

Aita Leon

Haren baritono ahotsaren soinu betea etorriko jake batzuei gogora; harengandik harturiko latinezko eskolak beste batzuei; edota eguen arratsaldeetako hainbat ibilalditan mendian gora ia ezinean mina aterata erabiltzen ginduzanekoa... Niri, barriz, biok Markina-Xemeingo komunitadeko kide ginala, indiziorako xiringa eta orratza pol-pol egosten ziran bitartean, esaten eustazan kontuak.

Aita Nikolas

1940an kartzelatik urten ostean, Kantabriako Soto-Iruzen bizi izan zan. Preso egonikoei, kartzelako egotaldia laburtu bai, baina kanpoan bete eragiten eutsen falta zana eta Bizkaitik eta Gipuzkoatik aldendurik, Kantabriako, Errioxako edo Nafarroako komenturen baten bizi beharra izaten eben. Gerroago, Aita Batizek bere gaztetako Amerika eban bihotzean eta, harantz abiatu zan itsasoz.

Umorea aitatu dogu. Carmona-ko kartzelatik urten barri, Bilboko Atxuri aldera heldu zan eta han elizan sartu. Dominogotarren eliza aitutzen ebala uste dot...

Aitorlekura hurreratu eta hasi da pekatuak konfesatzen. Lehenengo berbatik erlijiosoa zala esaten deutsa aitor-entzuleari. Erderaz, jakina, hau erdelduna zan-eta.

– ¿De qué Orden religiosa? –aitor-entzuleak.

– Eso a usted no le importa –A. Batizek.

– Sí me importa y si no me dice, no le absuelvo –besteak zorrotz.

– ¡No se ponga así! Soy Pasionista...

Gure karmeldarrak hau pentsatu eban bere kolkorako: “Honezkeru sufrimendu edo pasino gogorak igarota nator kartzelatik eta ez dago txarto Pasionista nazala esatea...!”

Aita Juantxu

Santa Teresaren jai bezperan, 2004ko urriaren 14an, joan jakun A. Juantxu, 94 urte bete barik. Gaueko hamaikak hamar gitxiago ziran.

Mungiako (Bizkaia) Atxuri auzoan jaio zan 1910eko urriaren 20an.

Mungiatik, astotxua baserriko gauzaz kargaturik, behin baino gehiagotan joan izan ziran oinez Bilboko merkatura ama eta biak.

Pulpituan itxura onekoak eta gizon handiak estimatzen ziran orduan. A. Jantxuk baritono-ahots sendoaz beteten eban hutsune hori eta, aukera izan ezkeru, oin azpian altxagarria jarrita be bai...

Zerutxuko dantza-taldekoak ez eze, beste batzuk be etortzen ziran: Zesta puntan ikasten ziharduen ume eta gaztetxuak. Horreen gurasoen artean bazan bat, esker onez, A. Jantxuri hileru eskupekoa emoten eutsana. Zezilio Urizar. Berak ez eban esaten eskupekoa zanik, hileroko zerga baino. Izan be, Karmengo pilotalekua, trinkete antzekoa, berebizikoa zan errefluetan trebatzeko...

7.- AMAIERAKO IRAKASPENA

Aiko hemen Luis Baraiazarra Txertudik gazteriarri eskaintzen deusn hausnarketea.

“Oroipen ezin hobea itzi dau nigan, pertsona banakak bakarrik itzi ohi daben erakoa –dino Luisek Aita Jose Domingo gaitik. Ni orduan gaztea nintzan eta, Kontzilio osteko aldaketa giroan, zaharrei ez neutsen hainbeste erreparatzen. Orain da mu dot haren esanetara adiago egon ez izana”.

8.- BIBLIOGRAFIA

- BARAIAZARRA, L. (2005): Nire umetako Meñaka, Meñakako udala.
- BARAIAZARRA, L. (2009): Nire sasoiko Markina-Xemein. Markinako udala.
- BARAIAZARRA, I. (2000): Jon Lopategi, bertsozko mezularia. Andoain.
- BARAIAZARRA, L. (1977): Euskal Herriaren historia I eta II. Gero.
- ELEIZA (2003): Vatikanoko II. Kontzilio Ekumenikoa. Deustuko Unibertsitatea.
- EUSKALTZAINDIA (2008): Literatura terminoen hiztegia. Bilbo.
- KARMEL aldizkariak.

TERESA LISIEUXKOA (1996): **Eskuizribu autobiografikoak**. Karmel sorta, Markina-Xemein.

TERESA LISIEUX-KOA. (1996) **Idazlan guztiak**. Karmel sorta, Markina-Xemein.

URKIZA, J. (1999): **Aldizkari eta egunkarietako euskal bertso eta olerkarien bibliografia**. Karmel sorta, Markina-Xemein.

Juan Luis Goikoetxea Arrieta.
2009-05-09.